Ліна КОСТЕНКО

БЕРЕСТЕЧКО

Історичний роман

Це книга про одну з найбільших трагедій української історії — битву під Берестечком. Написана ще в 1966 — 67 роках, вона згодом не раз дописувалась на всіх етапах наступних українських трагедій — і після поразки 60-х років, і в безвиході 70-х, і в оманливих пастках 80-х.

Протягом цього часу з конкретної поразки під конкретним Берестечком тема цього роману переростала у філософію поразки взагалі, в розуміння, що "поразка — це наука, ніяка перемога так не вчить" , а відтак і в необхідність перемоги над поразкою. І, відкидаючи попередні варіанти як відгорілі ступені ракети, на сьогодні, вже в незалежній Україні, в часи, коли вона стоїть перед загрозою вже остаточної поразки, — ця книга з необхідності бути написаною переросла для автора в необхідність бути опублікованою.

ОЦЕ І ВСЕ. ЦЯ ГАЛИЧ НАД МІСТЕЧКОМ.

Народе вільний, аж тепер ти — віл.
Моя поразка зветься Берестечком.
На Київ наступає Радзивілл.
Я вже не я. Мене вже улелекали.
Уже рука не вдержить булави.
Куди умерти?! З пекла та й до пекла?
Гармат нема. Пропали корогви.
Дев'ятосил, знемігся я потрошку.
Ірже мій кінь у дикій лободі.
Немає війська. Всі — у розпорошку.
Один в біді… Один — як на воді.
Оце тобі супряга з бусурманом.
Хіба я гетьман? Всипище глупот.

Так дався оморочити оманам!
Тепер дивись на Україну. От.
Дивись.
Давись сльозами.
Був найдужчий.
Носив при боці шаблю, не стручок.
Тепер сидиш самотній, невладущий
і п'єш, як трахтемирівський дячок.

Твою свободу охрестили ґрати.
Бур'ян в полях — ледь видно архалук.
То що ж тепер цьому народу — брати
свій кревний хліб у переможця з рук?!

Хмелій, Хмельницький!
Де ж твої клейноди?
Де корогви? Де грім твоїх музик?
Де в битвах завойовані свободи?
Де твій Богун, Пушкар і Джеджалик?

Козак Небаба, ох, таки ж не баба!
Якби під ним не встрелили коня,
хіба б поліг від рук якогось драба
козак Небаба, вихрові рідня?!

Якби не ті заклепані гусари…
якби не зрадив хаповитий хан…
якби ж він був ощадніший на вдари.
мій кривдами рокований талан!
Якби не дощ… якби не ремст і розбрат..
якби хоч трохи глузду під чуби..
Якби старшини не пішли урозбрід…
якби, якби, якби, якби, якби!!!

Чмели тютюн, ти, Божа лялько з ґлею!
Ти ж скинув ярма в Різані Яри!
Тепер стирчиш над рідною землею,
як вивороть — корінням догори!

Чого ти ждеш? Якої в Бога ласки?
В твоїх радутах проростає мох.
Оце і все. Одна така поразка
закреслює стонадцять перемог!

Ось ніч, і та зорею в очі цвікне.
Чумацький Шлях заремигає — злазь.
Хто допоможе, дурню макоцвітний, —
московський цар чи трансільванський князь?!
Ногайські орди? Вуса караїма?
Султан Мехмет? Кордони з кияхів?
Лежить твоя зглузована Вкраїна,
схрестивши руки всіх своїх шляхів.
І що тепер? Що вдіять, що почати?
Ні булави, ні війська, ні почати.

Моя вина. Мій гріх перед людьми.
Усе ж було за нас.
Чому ж програли ми?!

…БУВ РАНОК. БУВ ТУМАН. БУЛО СТО ТИСЯЧ ВІЙСЬКА.
І меч свячений був. Усе було тоді.
Шуміли корогви. І жодна птиця свійська
не вивела курчат в орлиному гнізді
Вози стояли, скуті ланцюгами
І обрій зблис півмісяцем татар
І покотились в коней під ногами
кошлаті димом голови петард.

На нас ішла стіна рухомогруда.
Летіло все, закуте у броню.
Гусар крилатий — то така споруда,
що тільки шаблю вищербиш об ню.
Скресались ми. Вони спочатку тисли.
Та ми, легкі між тої ваготи,
крушили їх, знімали з коней списами
і прогинали келепом щити

А я літав у тій свинцевій хвищі.
пихату шляхту сік на дрібен мак.
аж диба став на тому бойовищі
мій вороний скажений аргамак.
В диму, в огні, в кривавому ошматті,
відкинуті в болото від ріки.
вже ті гусари не були крилаті,
вже відступали наймані полки.

Ми вже їх брали як бика за роги —
німецьким штибом ставлені війська.
Уже ж було тіль-тіль до перемоги!
Вона була близька уже, близька!

І раптом дощ. І злива. І гроза.
Гармат не чутно від ударів грому.
Впав Амурат. Поліг Муффрах-мурза.
Ми кілька днів тримали оборону.

А дощ хлющить. Ні просвітку. Мокряччя.
Хитає бій, як чорні терези.
І вороння вже аж хрипить, не кряче.
Ні шанця врий. Ні хліба підвези.
Одсирів порох. Ржаві самопали.
Гармати грузнуть. Валить вітролом.
І треба ж так, щоб зливи саме впали!

Найгірше коням — коні під сідлом.
Татарин змерз, то спробуй його вкоськай.
Знамена зблякли і бунчук обвис.
І людям слизько, і коняці ковзько.
Упав гнідий — в багнюці заковиз.

Та ми тримались. Ми хотіли волі.
Вже третій рік воюємо,— пора!

…А віддалік на пагорбі у полі
ряхтіла срібна порхавка шатра.

І ХАН, ЯК ВИЛІПЛЕНИЙ З ВОСКУ,
в кольчугу вбраний і в шишак,
курив кальян, чи спав потрошку,
чи стежив битву мов коршак.

Якби ж я знав, якби ж я відав —
в шовках і шкурах, хить та хить —
він спить чи думає, цей ідол,
і що він думає як спить?

Яких ще хоче сіл і градів?
А хан куня, куня, куня…
І раптом крикнув:
— Гетьман зрадив! —
і підвели йому коня.

І мурзи, мурзи, ті замурзи,
гаремний зморщений урюк,

дришпанять слідом з поля бою —

і як спинити цих тварюк?!

Зненацька, раптом, всі до решти —
вони зникали вдалині.
І хан чадів, як головешка,
на біло-сірому коні.

Я буду вік себе картати,
що заметався сам не свій —

не знав, чи хана завертати,

чи тут продовжувати бій?

Мій чорний сон —
у хлющу зливи,
у розлемішені шляхи,

летять татари, в буйні гриви

вчепившись, наче реп'яхи…

А ТУТ ЩЕ ВІТЕР — У ЛИЦЕ — НАВІДЛІГ!
Засліпли очі розпачем душі.
Бодай я світу білого не видів,
як по своїх стріляли гармаші!

То що ж ви, хлопці, що ж ви, що ж ви, хлопці?!
Це ж до такого стиду дожили
Б'єте своїх, прокляті дурнолобці.
наївні бевзі, телепні, хохли!

Та ж там котрогось просто підкупили.
щоб учинив оцей розгардіяш.
Вони ж ніколи не були скупими
на тридцять срібних для іуд… А я ж

таки і сам чималий шмат вар'ята.
Тут бій. тут смерть, тут стогін на сто гін.

як смів комусь команду довіряти,
а сам подався хану навздогін?!

...ТО НЕПРАВДА, ЩО КАЖУТЬ.
ТО ВИПЛІД БАЛАЧКИ ПУСТОЇ.
Не сидів я в кайданах. І не били мене нагаями.
Хан зустрів мене чемно. Відібрали шаблю й пістолі.
І ввійшов я в намет — наче впав до вовчої ями.

Хлопці ждали мене
півсуботи і цілу неділю.
В понеділок, вівторок, у середу і в четверток.
Знов скували вози І, поклавши на Бога надію,
одбивались од ляхів, од зливи і од чуток.

А король же привів все рушення оте посполите! —
зажирущу псю крев і гостровану гонором злість.
Берестечко моє, дощами і кров'ю залите...
Берестечко моє!.. А од мене хоч би хоч вість.
Розбухали убиті. Виповзали вовки з гущавин.
Уточила картеч кривавого соку з беріз.
І якісь перекинчики хлопців моїх наущали,
що Хмельницький, мовляв, покинув вас на заріз.

А Я СИДІВ ПІД ВАРТОЮ... ПІД ВАРТОЮ!
Накрию пам'ять квартою.
Почім хунт лиха, гетьмане? Де очі позичав?
Ох, палахтіло ж мною, як вітер тою ватрою!
Ох, заливало жариво, аж попіл засичав!

І втома. Втома, втома, втома…
Душа холоне, як старий лежак.
Хоч би в невір-землі.
а то у тебе ж дома
тобі ще й руки скручує чужак!

Сидиш в полоні
на оболоні.
Питаєш долю: — Чого живу?
Ночами зорі твої солоні.
Татарські коні жумрають траву
А вартові швандрикають по-своєму.
Кишить Вкраїна кишлами орди
І Бог згортає чорними сувоями
твоє терпіння, виткане з біди…

НЕ ЖАЛІВ МЕНІ ХАН
НІ ВИНА, НІ КУМИСУ, НІ МЕДУ.
М'яко спати було. Лиш кричала вночі постільга,
Та дві ситі сокири блищали при вході намету
Та дивилася в серце сталева татарська клюга.

Та щодня і щоночі хлептали зливу баюри.
І розджохався хан,

усе причіпеньки шукав:
— Ти мене одурив, проклятий ґяуре!
Я привів своє військо, а ти мене ошукав
Що ж ти хочеш, козацький ти макогоне,
щоб у тих болотах мені жаба цицьки дала?
Ти ж казав, що їх мало.
А їх же там легіони!
Та у них же гармати,
а в татар — стріла та "Алла!"

А я казав:

— Кому із нас журиться?
Чи я ж позву, коби не смертна пря,
твою орду, гадюку-пожарицю,
повзе — трава під нею вигоря!

Чи я ж не платив золотими гривнями?
Чи коней не дав з вороними гривами?
А в тих болотах, серед тих мочарів,
бараняче дишло з твоїх батирів!

…А КРАСИВІ НАЛОЖНИЦІ ВИКРУГЛЯЛИСЯ
голими животами і шовковими стегнами,
голубий чад кальяну розколихували бранзолети.

А одну татари в баранячих шапках
притягли до намету і кинули хану.

Це ж десь в цих селах заарканили.
В бігах поповнюють гарем.
Дівча краси недоторканної —
мабуть, як та колись Хурем.

Вже хан обсотує шовками,
вже каже на ніч привести.
Чіпкими клішнями-руками
вже гладить коси…
— Відпусти!!!

— А я ж хіба тебе держу? —
казав Гірей.
— Я ж з тобою дружу, —
казав Гірей.

— Ти ж мені любий брат, —
казав Гірей.
— Я ж тобі вельми рад, —
казав Гірей.

А БУДЬ ЖЕ ТИ ПРОКЛЯТ!
Від брата до брата
ходжу — як від Понтія до Пілата.
Куди не поткнешся — один ярем.
І кожен тягне тебе, душогуб, —
за руки — Річ Посполита з царем,
азіяти — за п'яти.
Литва — за чуб.
Лежу розп'ятий, та вже раз п'ятий!
А кожен катюга мій — масткослов.
Долоні мої процвяховані ятряться.
а пси шолудиві злизують кров.

Я воскресаю і знову гину.
Несу свій хрест на свої Голгочі
А цар стромляє мені у спину
Свої двойлезі каправі очі.

Земле ж моя, нащо ти рожаїста?
А чом же ти, земле, не з каменю-трути?
Що кожна прожра бажа тебе з'їсти
і пощасливити кожен трутень!

Коси наші неклепані, діти наші неплекані
Горе на нашу голову зайди ці прителепані!
Чекайте,
за муку мою страсну,
за те, що в неволі клякну —

ох же ж і встану, ох і струсну,
ох же ж об землю і хряпну!

ХАН ЗНИЗУВАВ ПЛЕЧИМА:

— Чого ти кипиш від люті?
Я ж тебе не продав у Стамбул.
То й сиди собі, слухай лютню,
кури турецький штамбур.
Може, холодно? Не соромся.
Гурій досить в цьому раю.
Ось єгипетська, он — саронська,
Або, може, хочеш свою?
То бери, іще не почата.
Дика дуже, та в тому й смак.
Що за стегна! Які очата!
Що, ти плачеш? Оце так так!
Гетьман плаче. Вона ж не перва.
Тут таких у кожнім селі.
Ти ж, Богдане, із того дерева,
з якого ріжуться королі!
Ти Хмельницький, а я Гірей.
Із неволі нема дверей.
Тут господар — хто поборов.
Заплатиш викуп —
та й будь здоров.

ПОВЕРЖЕНИЙ БОГДАН,-
ХТО ДАСТЬ ЗА МЕНЕ ВИКУП?
Розбите військо? Вмовклий Чигирин?
Якби колись, то це б я тільки кликнув.
Тепер кому я хто, ціна мені калим.

Пошлю до сина. З прикрої нагоди.
Нехай поможе. Гроші немалі.

Боровся за свободу, не виборов свободи,
тепер плати за право ходить по цій землі.

АЛЕ ЧОМУ?!
З ЯКОЇ Б ТО ПРИЧИНИ
Іслам-Гірей так тяжко зрадив нас?
Він за два дні міняє три личини,
та ще й четверту має про запас.
У них там в небі зоряно і птично.
На цілий степ велика виднота.
А може, й справді їм було незвично —
такі ліси, такі тут болота?
Чи, може, рана дуже дошкуляла,
його ж там куля трафила в седно.
О де мій Корсунь? Де моя Пилява?
Де перемог високе знамено?!

З ЦИМ ХАНОМ ЗРОДУ МИ НЕ МАЛИ ПРИЯЗНІ.
Хіба з добра покликав я орду?
Я біля нього — як на прив'язі,
усе якоїсь пастки жду.

То він ці села кров'ю заскородить.
То хоче ласки в короля зажить.
Це хитрий хан, він знає, що він робить, —
якщо побіг, то він уже біжить.

Татари — ні. Народ не зрадить зроду.
їх за два дні сім тисяч полягло.
Або ногайці. Пригорща народу.
А понад них вірніших не було.

Гукнеш — як вітер, прилетять, не гаються.
Не те що цей усохлий скарабей.

Але біда спіткала і ногайців —
загинув брат мій, друг мій Тугай-бей.

ПАХЛО СМАЛЕНИМ ВОВКОМ,
ЗАХОДИЛОСЬ ЗНОВ НА ГРОЗУ.
Потай взявши коня, я хотів тікати з полону.
Саме рейвах стояв, бо ховали якогось мурзу
і палили над ним перемоклу в полі солому.

Та схопили мене. Прив'язали мене до сідла.
Щось кричав мені хан, аж слова на дощі сичали.
Дотлівала солома. Татари молились: "Алла!"
І на цей раз мене стерегли вже самі яничари.

ЦІ УЖЕ ВСТЕРЕЖУТЬ.
МОЛОДИК УСМІХАЄТЬСЯ КРИВО.
Полонянка підкралась. Дивилась на мене, сумна.
Ні, не був я в кайданах. Мені тільки надборкали крила.
І від голосу волі лишилася тільки луна.

І ПОКИ ЙШЛОСЬ ПРО ДОЛЮ ДВОХ ДЕРЖАВ,
де бились ми з навалою ворожою,
чумиза кримський, він мене держав
почесним гостем, тільки під сторожею.
А що найгірше — не чекавши зради,
за ханом гнавши в зливу грозову,
я там залишив знак своєї влади —
мою печать, бунчук і булаву.

Ото наглузувалися вельможні!
Дісталось їм шатро у килимах,
залізом ковані шкатули подорожні,
і всі листи, і срібний каламар…

ВІДЖИВ ЛІТА. ВЖЕ СИВІ МОЇ СКРОНІ.
Всього в житті траплялося мені.
Був у тюрмі. В турецькому полоні.
Але в такій безвиході ще ні.

МОЯ ГАНЬБА, МОЯ ПРОВИНА.
Щоб втрапить до таких тенет!

…Жіноцтво носить різні вина.

Гірей покльовує шербет.

На нього глянути — не скучиш.
Як чорт кощавий на корчі,
в сорочці чорній аж лискучій,
у пурпуровій опанчі.

Сидить в кальяні як в тумані.
Намет шовками ворушкий.
Кунгал. Кинджал. Священний чорний камінь.
І золотом розшиті подушки.

Либонь, сутужно небораку.
Серед наложниць і дружин —
він як суха голівка маку
серед настурцій і жоржин.

Чого ж ти возиш їх з собою,
гаремник, цап гірський, бабій!
Щоб навтішатись після бою?
А що, якщо програєш бій?

Щоб ця татарочка, як птичка,
тряслася, вп'явшись у гарбу?

Щоб ця чадра з такого личка
десь зачепилась за вербу?

Побійся Бога чи Аллаха,
чи ти кумису перепив,
що в свій гарем як вовкулака
ще й це дівчатко прихопив!

ТИМ ЧАСОМ ДЖУРА МІЙ ЗА ВИКУПОМ ЗМОТАВСЯ.
І гроші ті привіз, умиливши коня.
І почалися інші вже митарства —
знайти своїх, не гаючи ні дня.

Шаблю мені не повернули.
Віддали тільки наших коней.
Розступилися мурзи, і вийшли ми із намету.
Та й поїхали — джура і гетьман його законний.
Та ще ту полонянку на сідло вже взяли як мертву.

Вона вже і нас боялась. Умовив хана насилу.
Оце дожився, Богдане, викуплений на старість.
Хоч дівчину врятували. Одну зі всього ясиру
Одсипавши хану за неї
Усе, що там ще зосталось.

ПОЛЯ ОДСИРІЛИ ВІД МРЯК.
Над ними небо мов сіряк

По самий обрій туга, туга, туга..
Таке безлюддя марне і смутне.
Ніде нема ні коника, ні плуга,
хіба що полем заєць дремене

НАДВЕЧІР ЗВІДКИСЬ НАЛЕТІЛА ГАЛИЧ.
Зчинила грай. Хотілося тепла.
Гіркотний дух дощем залитих згарищ
нам підказав дорогу до села
Яка тепер ночівля? А ніяка
Хто прийме нас, народ повигибав.
Та ще, мабуть, промчав якийсь вояка,
на всіх тинах макітри порубав.
Постояли. Зайшли в якесь подвір'ячко.
Осель нема. Сади іще живі.
Та все біжать по двієчко, по двієчко
куріпочок рябесеньких в траві…

ЗАНОЧУВАЛИ В СІНІ, ЯК У ХМАРІ.
Та й знов пішли, полями навпрошки.

А дівчина ж яка! І очі в неї карі.
Мій джура онімів, ламає батіжки.

МИ РОЗПИТАЛИ, ДЕ ЇЇ СЕЛО.
Вона журилась, що застане пустку.
Мій джура посадив її в сідло,
підняв на руки легко мов пелюстку

А я думав: — Сестричко! Доненько!
Ну, врятував я тебе, однісіньку.

А ті усі дівчата й молодиці,
що їх у Кафі туркам продадуть,
що їх на чорноморські торговиці,
сирицею пов'язаних, ведуть?!..

Яка душа це видержить, не знаю.
Вони ячать, благають: захистіть!

Простіть мене. Від Ворскли до Дунаю.
По саме море, по Стамбул простіть!

СТРАШНИЙ СОЮЗ МІЙ З ХАНОМ, ІЗ ГІРЕЄМ.
Орда ордою, все бере в ясир.
...А джура кутав дівчину в кирею.
А тихий дощик в полі моросив.

ДІВЧА ПОВЕСЕЛІШАЛО, СПІВАЛО.
А молоденьке! Ще й не на порі.
Як пташеня, на грудях в джури спало.
Ото набралось страху у ханському шатрі!

Біля свого села — аж там вже розридалось.
Пішло шукати, мо' яка рідня.
І поки йшло, усе ще оглядалось
А джура мій мовчить, пришпорює коня.

ВНОЧІ СКРИПЛЯТЬ ВОЗИ. ПЕРЕСЕЛЕНЦІ ЇДУТЬ.
Світ за очі, покидавши своє.
Шукати Україну в Україні.
десь має ж бути, десь вона та є!
Своя. Свобідна. Ще не занапащена.
Де вже не владен лях ані Аллах.
Дністро і Буг, Поділля і Брацлавщина
самі себе вивозять на волах.

Пробились кров'ю. Стомлені, обдерті.
Підводи витягають з багновиць.
А на возах — старі, уже як мертві,
обличчями до неба, горілиць.

Де буде дім і де притулок ваш?
І поля шмат, і для дітей прожиток?

Скриплять вози — кудись на пустопаш,
на вільні землі, людський неужиток.

А я стою, сказати щось не годен.
Змиває дощ дорогу і мене.
Я розминаюсь із своїм народом.
Та й краще так. Ніхто не прокляне.

Обпалить часом думка крижана —
ось люди йдуть, а скрізь одна руїна.
І поки я їх визволю з ярма,
то чи не мертва буде Україна?

…Десь при воді спинившися підводою,
де вже воли до ясел заревуть,
бездомні люди, спраглі за свободою,
свої селитьби слободами звуть.

Але ж яка біда цьому народу!
Що він біду міняє на біду.
Бо хтозна, чи він знайде там свободу,
чи ще одну збудує слободу.

ЯК ДОБРЕ УВІЙТИ В КОРЧМУ
ЗВИЧАЙНІСІНЬКИМ ДЯДЬКОМ,
намацавши зашкарублими пальцями пощіляні двері
постояти на порозі,
п'ятірнею пригладити нечесану макотирю, —
кожен тобі посунеться,
кожен до тебе вип'є.
кожен тобі вилає Хмельницького!
Мій Боже, що ті люди мелють!
Слова ганяють як плотву.
Все лають Хмеля,

лають Хмеля —
за москалів, за татарву.
За цю мокву непроторенну.
За Берестечко, за вола
І навіть лають… за Гелену!
За те, що ляшкою була.

О Господи, дайте спокій хоч Гелені!
По той бік світу вона вже ж не ляшка.

І дайте мені забути Хмельницького!
Ій-Богу ж йому, псяюсі, не з медом.

Чорний, худий, у брудній сорочці, —
ось ваш гетьман,
лляні Сорочинці!
Зеро. Нуль.
Чоловік без шани.
Ось ваш гетьман,
Ромни й Вільшани!

НІЧОГО. ЙДУ, ПРИНИЖЕНИЙ ПОТРІЙНО.
Омию душу у добрі і злі.
Ба, може, часом гетьману потрібно
пройтися пішки по своїй землі?

…НОГИ МІСИЛИ ГРЯЗЬ,
ДУША ЛЕТІЛА НАД УКРАЇНОЮ.

Поля й поля. Півонія і півень.
Дрімайлівка, Нехаївка, Сватки.
А де ж мої Немиринці і Гнівань,
Велике Дрюкове, Драчі, Шабельники?!
Мій Лютіж, мій Перечим і Сущани,

Копичинці, Зозулинці, Тальне,
Попасне, Очеретяне, Гречане,
Затишне, Бурякове і Хмільне!
Прилуки, Луки, Липи, Липовеньки.
Лелеківки, Березівки, Стави.
Дубовий Гай, Гильці, Берестовеньки,
Великі Бубни — що ж задубли ви?!
Пивці. Підварки. Вергуни. Баштанівка.
Висока Піч, Домашлин і Пиї.
Житомир. Воєгоща. Каєтанівка.
Межирич, Коломия, Турбаї.

Мала Дівиця і Піщані Броди.
Вишневий Хутір, Хортиця, Хотин.
Підгайчики. Опішня. Обиходи.
Батурин, Бережани, Рогатин!

Он Димер — все димарики й домарики.
Сховалися, либонь, під хвартухи
Мар'янівкам, Мотронівкам, Варварівкам
Іваньки, Андруші і Явтухи.

Велика Глуша. Жаботин і Гадяч.
Тишки. Почали. Вовковиї. Стрий.
Куди не глянеш — Гайворон і Галич.
Чорнобиль, Чорнобай і Чорторий.

А оніно —
Халча, Шандра, Кандиби.
Келеберда, Калга, Темрюк, Ташлик.
Оце ваш слід, приблуди і задиби,
отой татарський клекіт — Кагарлик!
Бербери. Печеніги. Карачаївці.
Підляшки. Годи-Турка. Москалі.

Відчаялась. Втомилась. Призвичаїлась.
Чунгул, Пекельне — на своїй землі!

О Дар-Надія! Ждани та Бояни.
Ірклііів. Мліїв. Злобин веремій.
Великий Стидин. Халеп'я. Холоп'є!
Ліпляве братолюбних Балаклій.
А он і Київ. Подивись — та пильно.
Моя Вкраїно, ти це чи не ти?
Скрізь Лиховки, Недогарки, Топильно,
Погарщина і Рубані Мости.
Зарубинці. Попільня. Попелюхи.
Попонне. Погорільці. Гробове.
Нежиловичі. Несолонь. Свинюхи.
Кальне, Грузьке, Холодне і Криве!
Бориничі. Дуліби. Гориславичі.
Яриловичі. Княжичі. Пеньки.
Старі Червища і Нові Безрадичі
Нові Голгочі на Чотирбоки!
Спасибівка. Терпилівка. Адами.
Звенигород. Гостомель. Хотимир
Мала Глумча з Веселими Тернами
і П'ятихатки між Семимогил.

Усім вітрам відкритий на Роздолі,
на Кусноньки подертий у ярмі —
великий край Неданової Волі!
Хто ж волю дасть, як не взяли самі?!

І ЩО НЕ ДЕНЬ —
НЕ ВІСТІ, А ТРУТИЗНА.
Дзвін бамбиляє десь в монастирі.
Поклони б'є у Лаврі Йосип Тризна,
і з гніву плачуть сиві кобзарі.

А стольний Київ стогне від литвина.
І шляхта знову шастає проз Львів.
А люди кажуть: — Це Хмельницький винен.
До чого Україну він призвів?!

ЧИ ВЖЕ МЕНІ ХОДИТЬ ПОЗАВГОРІДНО?
Від цих чуток, здається, трачу глузд.
А може, часом гетьману потрібно
почуть про себе правду з перших вуст?

Отак іду, дорадників чортма.
І глас народу чую, він несхвальний.
Упитий дядько не-минай-корчма
розкаже більш, ніж писар генеральний.
Ішов кобзар. Маленький поводир,
що був його великими очима,
сказав, що де він з дідом не ходив,
гетьманська влада скрізь уже не чинна…

Я ПРАГНУ ВІСТІ ДОБРОЇ КОВТОК!
А звідусіль — про злочини і зради.
Вся Україна хвора від чуток.
Але ж чутки — то потеруха правди.

ПРИЇХАВ Я В ГЕТЬМАНСЬКИЙ ЧИГИРИН —
він неприступний, як судейське жезло
Лише якесь щеня із чагарин
внизу на мене щевкнуло і щезло
Я в Маслів Брід — і там уже стіна.
Я по залогах — а залог немає.
Куди не ткнусь — ніякий сатана
мене уже за гетьмана не має

Оце аж тут нарешті, слава Богу
знайшли ми цю фортецю і залогу
Під їхали до неї через яр.
А тут залоги — цей один зброяр.

Не знаю, хто він є. Коли з'явився, звідки
А може, він Мамай. З'явився, та і вже.
Що тут було, — лише ці мури свідки.
Порубаний зброяр руїну стереже.

То ми тут і лишились на горі,
в урочищі, що зветься Гончарі.

Та й живемо. Вже третій день. Давно.
Спимо на сіні. Тут всього задосить.
Вода з ріки. В пивницях є вино
Шрамко чутки із Паволочі носить.

Старенький піп розпитує про все.
Про бій, про дощ, про хана, про комету
Та журиться А часом принесе
то гарнець бобу, то кавратку меду.

В УРОЧИЩІ ВЕЧОРАМИ
СВІТИТЬСЯ БІЛА ГЛИНА.
Чорніють старі бійниці з тернової гущини.
Мохами беруться мури. І жевріє дика малина.
Вночі ухикають сови і шурхають кажани.
Десь дзвони далекої церкви
потужно гудуть над містечком
Хто свічку тепер поставить за душу мою хмільну?
Я, гетьман Богдан Хмельницький.
розбитий під Берестечком.
сиджу у старій фортеці і долю свою кляну

НІКОГО І НІЗВІДКИ. НЕ ЧУТНО І НЕ ВИДНО.
Стежки позаростали Ворота в бугилі
Усі мене зреклися. Лише віщунка відьма
ізвідкись прилетіла, і каже — на мітлі.

Напарила любистку, ще й чари немудрячі
То випере сорочку, то їсти дасть і пить
Їй стільки літ, що вже немає здачі.
А ходить. А живе. А голосом скрипить.

— А я ж тобі казала, що буде дощ і зрада.
Що тут не переможеш. Ото ж бо і воно.
Якби ж ти був послухав. Я вже й сама не рада,
що бачу все як бачу, бо так мені дано.

Як звуть її, не знаю. Явдоха, Настя, Ївга.
Віщує і ворожить, і рани замовля.
Вона мені впеклася. Вона мене заїла.
Але такої відьми нема і в короля.

ЗБРОЯР І ДЖУРА СТЕРЕЖУТЬ ВАЛИ.
Погомонять. І вип'ють як коли.

Отак сидять під хмарами нагуслими,
а тиша мружить обрій — не здрімай! —
тендітний джура, як шляхтянка з вусами,
і той в боях порубаний Мамай.

Або до скронь долоні прикладуть
та "гей", та "ой" тихенько заведуть —

то про туман, то як долиною
ішла вдова з дитиною.
Та як за мужем побивалась дуже

і як спитала ворона тоді, —
чи він не бачив, ворон, її мужа?
— Аякже, бачив, — каже він вдові.-

"А я твого мужа знаю.
На кучері наступаю.
Тричі на день провідую,
і снідаю, і обідаю..."

ЧИ Й БІЛЯ БОЖОГО ПРЕСТОЛУ
біда народ наш доганя?!

О Берестечко берестове
у завірюхах вороння!

Над полем вітер віє тоскно,
і дощ вже сам собі набрид.
Не опливе на руки воском
священна тиша панахид.

Діждало поле свого літа!..
І вбитим арміям обом
тінь мовчазного кармеліта
рахує чорним рукавом...

Та краще б я лежав між трупами
лицем в п'явушник мочарів!
Медових зір важкі покрупини
летять проз очі матерів.

Хоч би ж забути на часину
той темний похорон без мар —
як звірі й тіла отласину
істягнуть з білих костомар!

ВОВКИ ГРИЗУТЬСЯ, МОРДАМИ ТРУЧАЮТЬСЯ.
М'ясниці вовчі, стовквище густе.
Чого ви, звірі, мертві ж не пручаються.
Кого захочете, того собі й з'їсте.
Відійдете, гладкі і трембухаті.
А вранці дядько все цабе та цоб.
Сидять ворони на Господній хаті,
у мальвах крові сполоскавши дзьоб.

А дядько перехреститься на баню
та й далі їде, звісив личаки.
Спускають люди в нетеч-калабаню
з грузьких дворів юрливі ровчаки.

А я тремтячими руками
в оцій фортеці день по дню
тіла, погризені вовками
в бездонну душу хороню

А ХТО Ж ВАС, ХЛОПЦІ, ЗМІРЯЄ ОЧЕРЕТИНОЮ?
Хто в чистім полі витеше труну?
Хто пом'яне сльозою, хто четвертиною?
Хто заболить словами об струну?
Хто вас впізнає у кривавім клоччі?
Хто крім дощів поткнеться вас обмить?
Хто гайворонням вицабані очі
червоною китайкою затьмить?
Які ж вас дзвони одридають?
Хто проведе у Божу путь?
Своїх — то з честю поховають
А наших — просто загребуть.
Назвуть вас зрадниками, страдники
імено ваше осквернять.
А раз ви зрадники, то й зрадники
то можна й землю зарівнять.

Та не яку ж, а вашу власну,
що ви за неї полягли
Ви ж до чужих земель не сласні. —
кого ж ви зрадили коли?!
Яку порушили угоду,
чого хотіли не свого?
Таж зрадник власного народу —
хто вірний ворогу його!

…А ХЛОПЦІ БРЕДУТЬ ЛІСАМИ.
Хто не умер від ран.
їсть болотяну чичву і лісовий катран.

Нема кінця учепистій біді.
В голодних селах вимерли цимбали.
Убиті коні в моховій воді.
де рештки мого війська видибали.

Убиті коні… потязі болiт…
і я один на всенький кругосвіт…

Поставлю свічку при іконі.
Та й вип'ю ще раз. Отако
Розпряга-а-айте, хлопці, коні!
Розпрягайте, хлопці, ко —

Ні!
Піду на Запоріжжя.
Дожидатись перестану.
Я ж їх перевішаю, я ж їх переріжу.
я ж перед ними на коліна стану!
Я їм скажу: чортові душі.
є ж іще сила в цій булаві!
Я ж не лежень, я ж дужень,

я ж того й занедужав,
що не знав, чи ви хоч живі.

Я їм скажу: вибирайте гетьмана
визволяйте край з-під кормиги.
Ну, а я... Зрештою, геть мене.
коли я вже вам не до шмиґи

Той чи інший, це вже однаково.
Аби кращий, хай буде так.
Я ж не піду,
як титар із карнавкою
довір'я назбирати на п'ятак.

Як ви забули Корсунь і Пиляву,
як вам на греця слава Жовтих Вод,
то проміняйте славу на халяву,
і засміється сам Іскаріот!

Хай булави дохопиться проноза.
А я покочусь по оцій землі —
п'ятим колесом вашого воза,
десятою водою на киселі...

ОСЬ ТІЛЬКИ НІЧ...
ЗАСНУТИ Б ЧИ УМЕРТИ...
Ліси шумлять. Не спиться. Постарів.
Волочить місяць промінь перетертий,
як зав'язку гранітних постолів.

Я НИНІ ВЖЕ НЕ ТОЙ. МЕНІ ВЖЕ НЕ ДО СЛАВИ
Уранці встати, думаю, чи варт?
У Паволочі дощ. У нас принишкли трави.
У відьми поперек. У мене голова.

Та відьма все бурчить. У неї що не спомин —
що я її не слухав, не вірив, а дарма.
Та відьма як сльота. Хоч би літала в комин.
Та в цій фортеці й комина нема.

АЛЕ ЯКБИ НАМ ГОСТІ ЯКІ ТРАПИЛИСЬ,
тут навіть є щось схоже як для трапез.
Дубовий стіл і старовинна піч.
І хоч склепіння проточили зливи.
і вже та піч розтрісла увсібіч,
ще кахлі є зеленої поливи —
якась жар-птиця, виноградний лист
і лев зелений, китичкою хвіст
І сажотрус з драбинкою, і кінь.
і ще химерних кількоро створінь

Пани жили. Мабуть, якогось древа.
І кубки є. Начиння для потрав
Розсохлася бандура зброярева —
у простінку стоїть. Мабуть, давно не грав

Стрільчасті вікна. Ще й якась небога
тримає стелю в себе на плечі
І на гіллі оленячого рога
ще навіть є недопалок свічі.

І на старому клапті гобелена
рудий мисливець і трава зелена.
Все занепало, все взялося плямами.
Вже цій фортеці років триста є.
Та при дзиґарку пані порцелянова
все ще на мармур ніжкою стає…

А ось колумни. Певно, була заля.
Тут грали полонез. Тепер тут тлін і мох.
Підземний вихід до ріки. Провалля.
І кості в ланцюгах. Мабуть, тюремний льох.

ЯКИЙСЬ ЩЕ Й ЛИЦАР Є ТУТ У СТІНІ.
Любило панство кам'яні парсуни.
Колись тут жив. Тут гоцав на коні.
Ці вина пив. Любив якусь красуню.

Прикрив лице забралом кам'яним.
Надбитий янгол молиться над ним

І стежить тихі поповзи вужа
зелено-синє око вітража

А ЩЕ ТУТ Є, ІРЖАВЕ ПО ЛИТВУ,
мале віконце ґратками в траву.

Тут мій покій, де темно як в тюрмі
Де я ходжу, і стіни мене глушать.
А часом сплю надворі на кошмі, —
під небом сни за горло так не душать.

ЦІЇ ФОРТЕЦІ НЕФОРТУННІ БРИЛИ —
єдиний пагорб серед цих долин.
І скрізь по схилах — мов кроти нарили —
червоних, жовтих кольорових глин.

Мені далеко видно тут згори.
Колись були тут села, хутори.

Тепер лиш мури оборонних веж.
Осипався ґонт. Вода втекла зі студні.

І по долинах щедрих узбереж
вже не квітують села многотрудні.

Ген мріє комин, чорний від пожоги.
Усе в тернах. Бур'ян та кропива.
Малий ставочок. Чапля миє ноги.
Вночі кричить болотяна сова.
На землю душі дивляться з небес.
І риє призьбу здичавілий пес.
Ані двора. Церковці й поготів.
Лиш на узгір'ї декілька хрестів.
Оце й весь слід народу безталанного.
Гончарські печі заросли хвощем.
Пройшов по селах смертоносний Ангол.
дорогу в рай показував мечем…

ЩО ТУТ БУЛО, ЯКІ ЩЕ БОЖІ КАРИ?
Хто спричинився до таких заглад?
То налітали турки і татари.
То облягали хотинський боркулаб.

Колись, мабуть, проходили десь тут
литовський князь Ольґерд або Кейстут.

Набудувавши кам'яних твердинь,
посівши край по всі його тополі,
тут потім рід шляхетський не один
чинив свої наїзди і розбої

То ткав туман великодні мертвецькі.
То танцювало панство па де грас.
То ми шаблями брали ці фортеці,
то ці фортеці добивали нас.

ВСЕ ЗДІЙНЯЛОСЯ В БУРЯХ ЛИХОЛІТЬ.
Мете, летить, як в полі кураїна.
Лише оця фортеця ще стоїть
нездвижно, бо вона уже руїна.
Тут пил і прах, і цвіль, і порохно.
У мурах скрізь проломи і провали.
Але в пивницях є чомусь вино.
Мабуть, усі усіх тут повбивали.

ОЦЕ ТАКА ТЕПЕР МОЯ ОСЕЛЯ.
Душа руїн відкрита небесам.
Ще й лицар той. Над ним упала стеля.
Скришився мур. Тепер ми сам на сам.

І хто він був? Володар цього замку?
Чи граф, чи князь, убитий чи помер?
Яких родів шляхетному відламку
в якому сні приснився я тепер?

Уперся ліктем в ложе кам'яне.
І в камені цей пан ненавидить мене.

ОСЬ ТАК ЖИВУ, У КАМ'ЯНОГО ГРАФА.
Дивлюся в поле з обімшілих веж.
Моя душа як випита карафа.
Здається, я вже кам'янію теж.

Змиритись треба. Все у Божій волі.
Чого ропщу, примножую гріхи?
Я був щасливий, дякуючи долі.
Могутній був і вільний від пихи.

Я Україну визволяв із пут.
Я мав з людьми велике суголосся.

Зробив я діла, може, і не гурт.
А щось та щось мені таки вдалося.

МОЇ ПОЛКИ СВІТИ СТРЯСАЛИ,
кресали іскри ого-го!
Писарчуки універсали
писали з голосу мого.
Сам Кромвель, Кромвель з-за туманів
мені вітання слав як брат.
Дрижала Порта Оттоманів,
Молдова, Крим і Семиград!
Не підкоряв чужих народів.
Пошану шаблею здобув.
І судний грім моїх морських походів
ще й досі чують Кафа і Стамбул.
Ще наша воля не світала,
вже знав, для чого я живу.
Ходив із батьком на султана
і з Сагайдачним на Москву!
Я Польщу в Польщу пересунув.
Мав жовч і мед в каламарі.
Моїх полковників парсуни
британські пишуть малярі.
Посол з Венеції з'являвся.
Султан турецький слав дари.
Я визволяв, я визволявся!
Я міг сказати правду при
самому Богові!
Я віру
вивозив з наших бездоріж!
Не дався Яну-Казиміру.
Я скорше дуба вріжу, ніж
мене поставлять на коліна.
Мені життя не дороге.

Аби сказала Україна:
оце так гетьман! Гетьман, ге?

…А що, як справді так і скаже?
Затуманіє серед нив.
На пам'ять вузлики зав'яже.
чим перед нею завинив.

Я так як чую з днів пізніших
оте презирливе: ага,
це ж він підписувавсь — підніжок,
чиєїсь милості слуга!
Лигавсь з боярами товстими,
лукаво руки потирав.
Це ж він то з тими, а то з тими
лестив царю і туркам потурав!

Та я, аби розгризти віжки.
дійду й не до таких ошуств.
Та я не те що там підніжком —
я чортом, дідьком підпишусь!
З ляхами вип'ю море кави.
Зміняю біле на рябе.
Ну, хитрував, лестив, лукавив…
Чого добивсь?
Лиш уплямив себе!

ПРОСТИ МЕНІ, МОЯ ПРАВДИВА МАТИ,
душі моєї синій чистовід!
В моїм гербі були гармати,
по дві — на захід і на схід.

А я — мисливець, я чаюсь.
На рукаві то крук, то сокіл.

Щоб лізти згинці під руку чиюсь,
я, може ж таки, зависокий

Ох, Кромвелю! Це б випить ґроґу.
Якщо й лукавив — не з добра
Вибираєм ми дорогу.
І вона нас вибира

Тобі то що? У вас — Британія.
Довкола море, й не одне
А в нас що не сусід — братання.
Так і дивися, що вковтне.

Чи я ж своїх суміжників турбую
що напосілись гамузом? А тпрусь!
Живу. Труджусь. Порад не потребую
В своїй державі якось розберусь

Так ні ж, повзуть, нема од них одгону
Як свині, риють до моїх границь
Лиш з України виметеш корону
а цар вже в душу скипетром — пихиць!

І я, славетник, вершень перемоги,
я вільний гетьман вільної землі! —
я мушу їм чубрикатися в ноги.
сквернити очі до такої тлі!

...ПИСАВ ПРОШЕНІЯ, ЯК ОДИ,
У грудях стлумивши плачі.
Я знаю грамоту свободи —
її підписують мечі!

А я ламаю пера гусячі
на довгих титулах царя,
свою вогненну муку гасячи
в колодязі каламаря.

Я все спізнав, усі закони вовчі.
І чорту — на, і Богу — на.
Та найстрашніше — очі, очі! —
скажені очі Богуна.

Чоло і вічі — справи чоловічі.
А на Страшному стрінемось Суді,
Богун мені подивиться у вічі, —
що я скажу йому тоді?!

...КОЛИСЬ В ОГИДНЕ ЗБОРИЩЕ ЛАКУЗ,
розхриставшись в своїх святих обуреннях,
я кинув серце, як чирвовий туз,
єдиний козир. І зостався в дурнях.

І я спалив до щирості мости.
Сказав собі: ти хочеш перемоги?
І одімсти — так наче умасти.
І встань із мертвих — наче витяг ноги.

І хай лютує ворог навздогінці.
Бо правда що? Поможеться, якраз.
Недарма кажуть: "щирі українці".
Ця клята щирість погубляє нас.

Отак скажу я на Суді Страшному.
Умру в багні, воскресну в Богуні.
Бо він — Іван. Іван — то є син Грому.
Він брат всього святого у мені.

А ви, що звикли продавати
слова і славу, хром і храм, —
мої слова ревидувати
не вам, паскудники, не вам!

Вшолопати не з вашим хистом,
який то біль в моїх словах.
Як дерево, широке листом,
шумлю в свободи в головах!

Нехай стократно помилився,
то хана кликав, то Москву, —

о, не за себе ж я молився
і не для себе ж я живу!

ДЛЯ СЕБЕ — ЖИВ БИ Я В СУБОТОВІ,
в ставку розводив коропів.
Та й чорт із нею, із свободою,
щоб я за неї так терпів!
У мене жінка дебеленна,
у мене коні — ігиги!
Тугі, як пазуха Гелени,
стоять в полях мої стоги.
У мене вулики і волики,
у мене займищ і толок!
У мене вороки і сволоки,
і хата, взята на кілок.
Такий жупан. Такенна шапка!
І скрині ковані, ая.
Тартак. Гамарня. Зеленаста жабка
у копанці — і та моя.
Така ж моя, така ж моїсенька!
А ріки — медом, молоком.
На колодках дівує пісенька,

а я підперся кулаком.
Чого мені? Вірнопідданець,
плету життя з повільних діб.
Богдан Хмельницький, хуторянець,
домодержавець, власник дібр.

МОГЛА Б І ХИТРІСТЬ ТУТ ПРИДАТИСЬ.
Доскочив би у панства похвали.
Якби я тільки захотів продатись,
мені б за мене дорого дали.

Ти йому шануваннячко,
він тобі пануваннячко.

Та ще і ґудзі з золотого дроту

поначіпляють на підлоту.

І ніякий Чаплинський не одніме у тебе хутір.
І ніякий Потоцький не захоче голову відрубати,
якщо вона порожня, як горіх-дутель.

Господи, чого ж ти не дав мені голову,
порожню, як горіх-дутель?
А що ж це мені за пики корчить вишневий бутель?

Який же я там столикий! —
то малий, то великий.

Настовбурчені брови, на лобі кривуля,
хмуровоке барило, і ніс як багруля.

Щось обрезкле і тмасте, —
Якої ж я масти?

Сивий, голубе, сивий...

А он же, он, у сутіску вишень —
такий чорнявий хлопець-хорошень!
Хмелений сонцем, чупер на брову.
Коли ж надбав я пику цю криву?

ЗАХЛИНАЮСЯ КРОВ'Ю, ЛИПКОЮ ВИШНЕВОЮ КРОВ'Ю!
Затуліть мені очі якоюсь живою долонею!

Я що, збожеволів?
Коли саме?
І що це за вим'я з чотирма носами?

То це, значить, я. А оце бутель.
А оце голова на плечах,
як горіх-дутель

А душа моя
в бутлі з червоним вином
сидить, балакає з Богуном...

ТАК ОСЬ ХТО БУВ ТАМ ГЕТЬМАНОМ НА ДІЛІ!
Бо поки я від горя соловів,
він тридцять тисяч війська у неділю
вночі через болото перевів.

Поляки спали, бо пани панами.
А він звелів у тій трясовині
костити греблю хмизом, жупанами,
возами, повстю, діркою в човні!

Гатили все в роззявину болота.
Сідло, бордюг, баняк і кобеняк.

Брела голота… І жінками Лота
білів, болів березовий стовбняк.

Турецьких сукон вивернули хуру.
Товкли в багву останнє таганча.
Щоб рятувати не козацьку шкуру,
а руки, що згодяться для меча!

У мочарях провалювались, дибали.
Недвигу-каліч неводом вели.
І виповзали чорні, як анциболи,
набравши смерті повні постоли.

Їм ніч іскрила зоряним кресалом.
Богун останній увійшов у ліс.
А сторопілим після сну гусарам
лишив болото з греблею взаміс!

ОСЬ Я ТУТ П'Ю ГОРІЛКУ-ЗАПРИДУХУ.
А може, хай вже гетьманує він?
Той вміє так розколихати духа,
що Україна загуде як дзвін.

О, той не стане політикувати
і під мечем не всидить, як Дамокл.
Той буде сам мечі собі кувати.
Не старчить сталі — викує з думок.

А я… Що ж я?.. Та я вже й не подужаю.
Вже віку доживатиму будь-де.
Або сліпого гетьмана з бандурою
колись в степах мій джура поведе…

ГЕЙ, У ЧИСТОМУ ПОЛІ ТА ЗАШУМІЛА ТИРСА.

Г-ей, та було ж нас доволі! А зосталось триста.
Гей, та було ж нас триста, та усі шаблисті.
дві душі зосталось, та й ті непаристі.
Госа, хлопці, госа, понад берегами!
Тече річка кервавая темними лугами.
Біжать ляхи до берега,
да всяк сполошився.
Всі козаки повбиваті,
а один лишився.
Стоїть собі у човнику в постреляній свиті.
Стоїть собі проти неба — як один у світі!
А не жалько ж йому вмерти, ні що кулі ріють.
Тільки й жалько козакові — мати постаріють.

Стрілив ляшок, стрілив другий,
стрілив чотирнацький.

Чи він козак заворожен, такий чудернацький!

Сам король прийшов дивитись, жабарями тьопа.
Понашевкувалось шляхти — убивати хлопа.
З карабинів цілять ся, лігши на вали.
Гаркоту-гармату в нього навели.

А у нього ж ані шаблі булатної,
ні пищалі семип'ядної.
Тільки й є, що коса,
та і та пощерблена.

І де він її тут узяв?
Чи не одняв у своєї ж смерті?..

Кидав би ти свою косу та й тікав би прічки.
А він стоїть, косарює, та й посеред річки.

Човен хлепче водиченьку, зламалось весельце.
Цілять йому у личенько, цілять йому в серце.
А він себе лясь по грудях, та й по білім лицю —
докучають комарики гей у косовицю!

На що король, на що гордий,

та й той здивувався

Звелів стрельбу припинити, а тогді озвався.

— Виходь, — кае — з тої річки,
кидай косу тую
Подарую тобі життя
й шаблю золотую!

А він косить, а він косить, човен углибає.
— Я вже, — кае, — ваша милість, о життя не дбаю.
Може, вцілиш, ваша милість, в мене хоч тепер ти.
Я вже дбаю, ваша милість, щоб по-людськи вмерти.

А один песький син з головою рудою

нирцем, тихцем під водою

підкрадався, чаївся, жабуринням умився,

козаку межи плечі ножем устромився.

А він кае: — Й тобі, стерво,
вбить мене несила.
Оддав смерті свою косу,
а вона й скосила…

ОДНИМ СУДИЛОСЯ ВПАСТИ,
ЯК ДЕРЕВУ В БУРЕЛОМ.
А інші потрапили в пастку,
і десь їх візьмуть в полон
Розбиті, сумні, розпорошені, бредуть до своїх родин.
А я, переможений гетьман, сиджу тут, як перст, один.

ЧИ ЗАМОЛЮ СВІЙ ГРІХ ПЕРЕД НАРОДОМ,
що знову пекло в нашому раю?
А я мов риба з побілілим ротом
на той гачок на сволоці клюю.

Це мій кінець. Душа у потолоччі
Вже хоч співай Давидові псалми.
Болючі дні, безсонні мої ночі.
Усе ж було за нас! Але програли ми.

І щось змінити я вже не потрафлю
Сиджу в облозі смутку і сльоти.
Зелений кінь з полив'яної кахлі
копитом б'є у скроню самоти…

ЯК ТАМ НА ВЕЖІ ТОМУ ЗБРОЯРЕВІ?
Чень до кісток пронизує сльота.
Провільгли стіни. В кам'яному чреві
сиджу як Йона в череві кита.

А джура, що то молоде! —
набрижжив чоботи і йде.

Чого він тут, при гетьмані старому?
Вже інший втік би у Великий Луг.
— А винеси-но свічку проти грому, —
сказала відьма. Виніс. Грім ущух.

АЛЕ Ж І ЛІТО! ТО ДОЩІ, ТО ЗЛИВИ.
Без дому, без жони сумні мої літа.
Дивлюсь на джуру, думаю: щасливий!
Дівчаточко для нього підроста.

Рудий ручай по схилах воду хлепче.
І протряхає стежка вже як де.
Кажу йому: — Чого нудьгуєш, хлопче?
Сідлай коня. Вона ж тебе там жде.-
Кажу йому: — Служив ти мені ревно
Тепер іди, дай Бог тобі сім'ю.
Відмовчується джура. А згадує напевно
ту дівчину — як доленьку свою.

ТЮТЮН СКАЖЕНИЙ, ПОХЛИНУВСЯ ДИМОМ.
Гадюка обвилась, у серці як жало.
Я теж кохав. Та доленьки і дива
в житті у мене так і не було.

Було у мене щастя полинове.
Красуня, пані, жінка, не дівча.
На неї задивлялися панове
усього чигиринського ключа

Була як чад. В любові невтоленна.
Була як опік серця і чола.
Ото колись одна така Гелена
і до війни троянців довела.

ЩОСЬ ТРАПИЛОСЯ. ДИМ.
А ні, то знову хмари.
Пливуть, пливуть, пливуть…
А й справді наче дим.
Оджевріло життя… Клубочаться примари…
Як був я молодим… як був я молодим ..

То хмари як сади. То гриви, то перуки…
А он і ті — єдині, хто простить.
Мій батько проплива, схрестив на грудях руки.
І матінка моя, лебідонька, летить…

МІЙ БАТЬКО ОСАДИВ МІСТЕЧКО ЧИГИРИН,
що по загладах був уже травою.
Я пам'ятаю батька не старим
І матір пам'ятаю не вдовою.

І той наш дім на Замковій горі,
і Дике Поле за ярами й хащами.
І Тясмин, де колись кусали комарі
святого Афанасія Сидящого…

ХОДИВ Я З БАТЬКОМ У ПОХОДИ ДВІЧІ.
Поліг мій батько у кривавій січі.

Мене взяли в полон. Два роки у Стамбулі
ловив я кожну вість, яку несли прибулі.

Як здумаю, було, не тямлюся від болю,
що батько — непохований! — лежить на полі бою.

Як ті, під Берестечком…
І скільки їх, Бог відає…
Та ворон, що їх знає, не раз на день провідує. .

ЦІЇ ФОРТЕЦІ МУРИ КАМ'ЯНІ
були колись лицарству за домівку.
І за твердиню в битвах. А мені
вони уже — як призьба для угрівку.

Вже й міст запав. До скошених воріт
дорога заростає кропивою.
На схилах риє кольоровий кріт.
І тиша тут здається гробовою.

Та ще отой тут лицар у стіні.
І я на нього тут дивитись мушу
Його свобода в кам'яному сні
ніяк не може випростати душу.

Отак вночі, буває, лежимо.
У латах він, а я в своїй куверті.
А я собі і думаю: — А мо',
і він, і я — ми вже обоє мертві?!..

ВЖЕ Й НЕ ГОЛЮСЬ. КОШУЛЬКА МОЯ ДРАНА.
Свистить моя гетьманська калита.
Бог, пропитавший Ілию од врана,
і нас тут теж як-небудь препита.

Зброяр і джура стережуть вали.
Стара віщунка зварить пообідать.
Шрамко приходить з міста як коли.
Одслужить в церкві та й бреде провідать.

0-он, під горою, біля гаю,
як сивий припутень кульгає...

ТАК І ЖИВЕМ, У ЦІЙ КАМІННІЙ КЛЕШНІ,
в причаєній зівсюди небезпеці —

до гетьмана особи приналежні,
сумна залога мертвої фортеці.

ВНОЧІ ТУТ ХОДЯТЬ ПРИВИДИ. Я САМ
на власні очі бачив якісь тіні.
І хоч не дуже вірю чудесам,
а все ж якісь тут шерехи постійні.

То раптом в залі чути полонез.
То сажотрус із комина з'явився.
Щоправда, я не так щоб і тверез, —
але ж і він на мене подивився!

Із гобелена все хтось прицiляється.
І тче павук свою прозору нить.
Вночі тут ходить пані порцелянова,
От-от розіб'ється, дзвенить.

То похитнеться рама в позолоті
То наче тихо брязнули ключі.
Щось жебонить. Щось вевкає в болоті.
Упавші духи плачуть уночі.

Казав Шрамко, що люди вже давно
оцю стару фортецю обминають
А що один тут привид п'є вино,
то добре, що вони іще не знають.

А ЗІ СВІЧКИ ПЛИВУТЬ ОКАПИНИ.
І Мати Божа дивиться з іконки,

як я тут п'ю, розхристаний, розхряпаний,
аж мерехтять в очах зелені коники.

А що ж мені робити ще, некволому?
Чей думають, що здався я, затих.
Шрамко десь чув — король за мою голову
призначив десять тисяч золотих.

То добре, що приніс він аква віту.
Я тяжко пив і лаявся словами.

Усі діди із того світу
всю ніч хитали головами.

Чи ми вже й справді прогнівили Бога?
Чи ми вже здобич для чужих сваволь?
То хану дай за себе відкупного,
то голову оцінює король!

А ЩО Ж ТИ ЗНАЄШ, ВЛАСНЕ, ПРО ЦЮ ГОЛОВУ
що ти її оцінюєш?.. Овва!

Ллється по жилах розпечене оливо

Пада на груди хиль-голова.

Певно, допився до зеленого змія.
Якась у мене в голові веремія.

Увижаються ворота.
От буває ж,

ухопилося голови і не відпуска.

І зелена, зелена, зелена
на воротях бовтається пані Гелена.

Пані Гелена, жона гетьманська.
Та світ же білий мені потьмарився!

ОХ, ТИМОФІЮ, СИНКУ ТИМОШЕ!
Ти не повісив її, ти, може,
так тільки, здумав, завдав до льоху?

— Батьку, я покарав оту шльоху!
Ти був сліпий. То душа блудодійська
Вона не варта твоєї любові.
Коли я додому заскочив — для війська
в коморі взяти ті гроші скарбові, —
їх не було вже. Бо пані дому
ключ віддала своєму коханцю.
А той признався. І в тому, і в тому.
Хотілось, бач, жити йому, поганцю.
Суд був короткий. Війна. Жарота.
Мотуз на шию. Кінь під ворота.
Очі замружив — як хвисьну коня!
Кінь як рвоне у степи навмання!
Тільки й знялася зелена шквиря.
Тіло гойднулося наче гиря.

Так їй і треба, земля їй розпадина!
Пані Гелена, зелена гадина.

ТА ЩОСЬ МЕНІ ЩОНОЧІ
ЩОДНЯ
ТОЙ КІНЬ ЛЕТИТЬ У СТЕПАХ НАВМАННЯ

ЛЕТИТЬ БЕЗ ДОРОГИ
ЛЕТИТЬ БЕЗ УПИНУ
НА ЗЕМЛЮ РОНИТЬ КРИВАВУ ПІНУ

БОЖЕ, БОЖЕ, ПОМИЛУЙ НАС!
Сину мій Тимоше, то ж був не наказ.
То ж була розпука, то ж був тільки шал.
Сину мій Тимоше, що ж ти поспішав?
Сину мій Тимоше, степове лев'я!
Я ж коли у гніві, то уже не я.
Це якби Виговський слухав моїх слів,
скільки перевішано вже було б послів! —
від царя, від хана і від короля.
Сину мій Тимоше, степове орля!

В трунах перевернеться

наш козацький рід.

Що ж ти зробив шибеницю

з батьківських воріт?!

— Мусив вибирати. Мав одну добу.
Батьківські ворота

чи батьківську ганьбу.

…ЧИ ВИ Ж ЇЙ ХОЧ ПЕРЕД СМЕРТЮ
ДАЛИ ПОЦІЛУВАТИ ХРЕСТ?
Чи сповідалась,
як честь жоночу процвиндрила?
Та було ж її прикопати за тисячу верст
від святого християнського цвинтаря!

Оту перелюбницю,
ту лайдачку,
синів моїх ненависну мачуху.
Оту гадюку, змію зелену!
Мою Гелену… мою Гелену…

ЧИ Я Ж НЕ ЛЮБИВ ТЕБЕ, МОЯ РІДНА?
А в тебе ж вірності як у шелягу срібла.
Було б шануватись, моя замороко,
хоч для годиться, про людське око.

Хай не святенниця, недоторка,
а так шалатися в глупу ніч! —
Ти ж не якась там хльорка,

самій гетьманші не подоба-річ.

Ти ж мала буть хранителькою честі.
Як в домі чисто, й чорт мені не брат.
Душа ж і так стоїть на перехресті
усіх обманів, підступів і зрад.

То ще й від тебе лжа і осудовище?
То ще і ти обманюєш мене?!
Десь має ж бути в світі пристановище,
де в серце жодне стерво не вджиґне!

БУЛО Б ТЕБЕ УЗЯТИ НА ЗАНУЗД.
Та я ж би вмер за твою сльозу
А ти ж то, ласки моєї замість,
таку ганебу, таку мерзу!

Чи мож' тобі серце з нудоти сплюскло?
Бо що ти знала? Шовки та люстро

Та златоглави, та води колонські
Та різні мислі свої вавилонські

…ВНАТУРИЛАСЬ, ВИКОБЄЦАЛА,
ХМІЛЬНОЮ КРОВ'Ю НАЛИЛАСЬ.
фортуну гонором хвицала, грудьми гріховно нап'ялась.
Ходила, наче королева.
А як мінилася в лиці,
коли сорочка перкалева згорала в мене у руці!

Шляхтянка пишна і лукава,
щоб я достоту скаженів,
тремкою цнотою лякала,
то скаже: мій,

то скаже: ні!

В гарячці губ, в нестямі тіла,
В шалу розчахнутих колін
які слова ти шепотіла
шовковим голосом своїм!

Як незагнуздана лошиця
несла крізь ніч мою жагу.
Та я ж без тебе тут лишився
як пожарище на снігу!..

А КОЛИ МИ ВИРУШАЛИ,
не було нам стриму,
до Молдови, до Варшави
чи ізнов до Криму, —

Кажу: — Будь мені здорова!
Кажу: — Не журися.

Кажу: — Пані гетьманова,
ти ж мені дивися!

А вона мені, о Боже! —
до стремен припала:
— Коли я тут що абощо,
то щоб я пропала!

Чума б тебе зачумила,
мусив замовкати.
Чи мав тебе, моя мила,
в замки замикати?

А ТОЙ ЖЕ, ТОЙ,
КОГО СОБІ З'ЄДНАЛА?!
Така красуня, вінчана жона!
Чи вже себе й за устілку не мала, —
чим уподобавсь, смуток тебе зна.

Дворецький з нього — перша кляса.
Солодкомовний, у лакействі — зух.
Його слова б у мисочку — маляса,
у спеку можна вивестися з мух.

Липучий равл в золоченій лівреї,
блідий холуй, драглистий від сидні,
моєї пані ниці емпіреї, —
він так доповз, не втримавсь на коні.

А ще любив закинуть про ойчизну.
Закрався в душу якось. Недарма ж
Лишив на нього птаство й рогатизну,
льохи із ренським, саджавку і саж.

Все поважав маєтне й маєстатне.
Така порода, вутла і плоха.
Я ж думав так:
як до меча нездатне,
то певно ж і нездольне до гріха.

Чи, може, ти одна тому причина?
Чи, може, це в тобі той вавилонський блуд,
що ти їх всіх підпалюєш очима,
як хтива іскра, кинута на трут!

ГИДЬ. ГАДЮШНИК. СОБАЧА ТІЧКА.
Збагнітований Божий дар.
Де ж ти, дівонько, красна чічко?
Де ж ти, жоно, чистий олтар?

Де ж ти, де ж ти?
Щось довго йдеш ти.
Сивий волос почав укидатися.
Дотліває душа до решти.
А куди ж від себе податися?

От, сиджу, кулаки в коліна.
Уздріваю в горілці суть.
Счервеніла уже калина,
Що за гробом моїм понесуть…

ГРІШНИК Я, НІДЕ ПРАВДИ ДІТИ.
Був женило, джиґун, не послідній таки бабодур,
Може, й десь полишив самосійні діти.
Та й не молод уже. А укліпився в голову дур.
Приманячилась жінка
Над всею цією різнею,
над блюзнірствами світу — святиня моя сливе

Я кохав не одну А щасливий був тільки з нею
Не чіпайте її. Вона мені в хмарах пливе.
Хтось казав: та вона ж у тебе руда
Ох як жар! Та й краси ж гордовитої
Після неї кожна — як прісна вода
після оковитої.

А бувало ж в походах —
зголоднію
Ой да
як захочеться жінки,
аж тісно мені в кунтуші.
Бо похід то похід.
А підвернеться, гляну — хвойда.
Так і верне з душі.

Або й просто жіноцтво.
Ночівля яка чи корчма.
Не одна й молодиця
ласкава була до мене.
Сідло в головах, під боком кошма.
А сон присниться — Гелена.

Я ЗГАДУВАВ ЇЇ. Я ЖИВ ТИМ КОЖНИМ МЕНТОМ.
Беріг в душі як найдорожчий скарб.
А він ходив в каптані з позументом,
В казну по лікоть руку запускав.

Меткий панок, із тих, що не погребують.
Воно запхне і совість за манжет.
Таке нікчемне — кидик, сухоребрик,
ще й зачіска ненаська — левержет.
Улестив пані, спритний на підмову.
Нагледів гроші і звивавсь як вуж.

А я в походах. І ключі від схову
довірив гетьмановій, а кому ж?

НЕ ПРИЇЖДЖАВ УПОТЕМКУ, УПОТАЙ,
аби вночі заскочити обох.
Про це й не думав. Поки віриш, поти й
душа не піде в жебри до тривог.

Я слав гінців наввипередки часу.
щоб у письмі такого наверзти!
А коли я крізь ніч до тебе мчався —
мій кінь іржав уже за три версти!

Дубові двері розхряпнем стояли.
Любив тебе, не вміючи звикать.
То чи ж мені, упитому боями,
мущинський дух по запічках шукать?!

А ти була…
Така була, як завше
Лиш не доглупав я у чому річ:
стара віщунка, й слова не сказавши
полізла спати на холодку піч.

А ВСЕ Ж РОЗКРИЛОСЯ НА КРАДІЖЦІ.
Сиділа правда в порожній діжці.
Казна козацька.
Казна що?
Болить, що ти таке казна-що!

Болить, що отямився лиш допіру,
як з погорілля, як з-під золи.
Що ви удвох мою довіру,
як свині з жолоба, пили!

То що ж ти серце із мене вийняла?
Ти ж мені душу всю запомийнила!
Та будь воно прокляте, все ваше кодло,
всі ваші кубла і всі ваші кудли!
Та я нап'юся,
та я заллюся,
та я на камені постелюся!

Та я ж не в Суботові,
я ж тут в Паволочі.

А КІНЬ ЛЕТИТЬ І ЛЕТИТЬ СВІТ ЗА ОЧІ...

А ЗАВТРА ЗНОВУ НАСТАНЕ РАНОК

Ой коню коню зелений тпру

Ох дайте люди мені утираник-
багровий сором з лиця утру

МАРШАЛОК ДВОРУ, НІЩО В КАПТАНІ.
Сказав би: вкрав я. При чім тут пані?
Сказав би: каюсь, моя вина.
А він лякаєсь: це все вона!
Ну хто ж тебе, сучий-пересучий сину,
да укусився б ти за язик,
питав про ту соромоту псину
твоїх нічних у мене позик?!

Чи тобі полегшало,
що на мене пальцями тицяють
від Дніпра аж по Віслу,

що Гелена підбитою птицею

побіч тебе на воротях повисла?!..

В ГОЛОВІ У МЕНЕ ЧОРНА КРУГОВЕРТЬ.
Я ж хіба наказував, щоб аж так, на смерть?

Кінь такий зелений, груддя з-під копит.
В жилах твоїх, сину, кров моя кипить.

Ти ж такий удався, що як щось утнеш!
Сину мій Тимоше, ти добив мене ж!

То ти в очі туркам вилаєш іслам.
То ти пообсмалюєш бороди послам.

То ти в саме пекло лізеш у бою.
Що ж ти так ненавидів мачуху свою?!

А Я Ж ТЕБЕ ВЧИВ, ЩО КОБІТУ
НЕ МОЖНА УДАРИТИ Й КВІТКОЮ.
Щоб ти ж мені виріс лицарем,
а не яким душевбогим.
Чи ви ж їй хоч ноги обмотали наміткою,
щоб не боса стояла перед Богом?..

Я ДОГАСАВ. Я ДОГАСИВ
цей біль, цю пристрасть, як жаринку.
Одне, що в Бога я просив —
щоб дав мені забуть цю жінку.
Вона була як слід змії
Як гріх з отрутою надпитий.
Я не ненавидів її.
Я був понижений і вбитий.

Я пив. Я мучився. Не спав.
Боявся посміху, як пастки.
Ось я такий і воював.
В мені було зерно поразки.

БО ЩО Ж ГЕТЬМАНСТВО З ТИМ ЙОГО ВЕЛИЧЧЯМ?
Високу душу теж стрясає дріж
Бо я стояв до ворога обличчям.
а жінка в спину застромила ніж.

А щоб мене добити вже образою.
щоб попливла в очах мені земля —
сміялось панство і пило мальвазію
за вірність жон в наметі короля

Піднявши келихи за вірність
вони кричали ще й: "Віват!"
Мойого болю безнемірність
їм закортіло блазнювать

Весь табір чув. Горлали ж до півночі.
Умисне брали гетьмана на глум.
Пушкар, Джеджалій одвертали очі.
Хапавсь за шаблю, аж білів, Богун.

В НІЧ ПЕРЕД БОЄМ ЩОБ ТАКА НАРУГА!
З таким лицем як стать під корогви?!
Та щоб якась там жінка недолуга! —
ти гетьман чи ти хто? Та викинь з голови!
Ти ж не якийсь розніжений паночок,
щоб тільки й думать, люб ти чи не люб
Ти маєш двох синів. Дорослих маєш дочок.
Це їм пора любитись, брати шлюб

А ти, не встигла вмерти їхня мати
привів у дім ненависну чужу.
То що ж ти хочеш з того всього мати?
Ну от і маєш зраду та олжу.

Тепер твій син од горя бешкетує.
Квітучі села спалює орда.
А ти сидиш без війська, без шкатули.
Та ще й про жінку думаєш. Біда.

ГОЛОВА МОЯ ЩОСЬ ВАЖЕННА.
Од провини чи од вина
Це ж і син мій колись ожениться.
Не дай, Боже, така жона

ЛАСУХО МОЯ ДО ЛЮБОВНОЇ ЯРОСТИ!
Ніяк не забуду очей твоїх карсти.
Твоїх колінець, твойого лона,
Згадаю — досі душа холоне.

Щоб ти так знала букву й число,
як знала жіноцьке своє ремесло!

То що ж ти винна, що не льодина?
Я ж сам розбештав тебе, єдина
Було, заскочу до свої хати,
щоб до півночі тебе кохати.
Та й знов на ляха або на хана.
Це я винуватий, це я, кохана!

Бо що ж півночі, що ж ті півночі
тобі, розкішній, до ласк охочій?
Недоголублю,

лиш кров тобі збурю.
Прийду до жінки — залишу бурю.

І це ж роками, не день, не тиждень,
я все в поході, все наодлуці.
А ти ж би змерзла була. А ти ж би
рознемоглася в такій розлуці.

То що ж, ридати мені, топитись?
Он чоловіки, так ті — в бурдей.
А жінці варто лиш оступитись,
то гріх від Бога і від людей.
Уже й гуляща, уже й повія,
і поговір на неї, і сором.
А жінка ж так — не живе, говіє.
Прости їй, Боже, невільний скором!

Вона ж дурепа, вона ж овечка.
Нема чого й розбивати глек.

Але якщо вже стрибати в гречку,
то хай би в гречці хоч добрий грек!

І як же ту блідороту неміч
ти брала собі, рознещасна, на ніч?
Отой слимак, те нікчемне м'яло! —
його хватило, а мене мало?!

А може, матері твоїй осичина,
була ти мною вже пересичена?
Та з доброго харчу, ледачу й тлусту,
тебе потягло на таку капусту?!

Бриджусь тобою, тля лопушана!
Яка єси — така тобі й шана.

А КІНЬ ЗЕЛЕНИЙ УЖЕ ХРИПИТЬ

Якими сльозами його окропить

Яким заарканить його арканом

Яким зупинити його барканом

Така мені лучилася бредня —
допився до зеленого коня.

А НА ПОДВІР'Ї ПРОЛИВЕНЬ, ПОТОПА.
Пливе фортеця, як старий ковчег.
І дивна тінь, чудна моя подоба,
гіркий тютюн у люльці притовче.
На стелі дощ наплямкує вже плямку.
І самота в мигтінні свічечок
В дубові двері показала клямку —
як ж чортеня глузливий язичок.
В очах пливуть якісь павині очка.
Шугає вітер. Льонна і лукава,
до мене з пітьми простягла сорочка
гарячим шовком вишиті рукава.

Чого схотів! — лебідоньки в бур'ян.
Вернисонця у дурноп'ян.
Ти пий. І чарка серебренька є.
І десь там джура на бандурі бренькає.

І вітер фалю у віконце — плюсь!
Втопити хоче у дощах, пекельник.

Я — горілчаний потопельник.
Я сам в собі зсередини втоплюсь.

А що мене на світі ще трима?
Чабульк — і чарочки нема.

І НЕ СП'ЯНІВ, ЛИШ ГОЛОВУ ЗАПАМОРОЧИВ.
Хлюпоче дощ з неораних полів.
Чогось містечко називають Паволоч —
волока, зав'язка від постолів.

А може — шовк. А може — поволока.
Волічка днів у шатах давнини.
"Це мій народ!" — як сказано в пророка.-
"Пшеницю сіяв, а пожав терни".

Гей, люди, люди, сірі пострішане!
Вам спиться в дощ на кулаці досад.
Я, гетьман ваш, я, звиклий до пошани,
оце мій самосуд під самосад.

Мої гріхи вже до стіни приперті.
Я вже ослаб, я вам не захисник.
Мені уже три чисниці до смерті.
Я вже гіркий і чесний як часник.

Є в мене тут і келишок, і кварта.
Я п'ю до вас! А ви десь там, десь там —
Настав мій час сказати свою правду.
Кому скажу? Оцим старим хрестам?

Хрести, хрести! Послухайте, я п'яний.
Візьміть мене, я смерті не боюсь.

Як Святополк, що звався Окаянний,
я в цій фортеці об каміння б'юсь!

Та я ж не вартий мідної пиняжки.
Щоб так страждати через ту змію!
Призвів людей до прірви, до поразки,
то хоч покайся!.. Каюся і п'ю.

ЧОГОСЬ В ОЧАХ МЕНІ УЖЕ ДВА КУХЛІ.
То як же пити, із котрого з них?
Зелений кінь з надтріснутої кахлі
копитом вдарив, заіржав і зник.

Мій джура спить, і десь немає відьми.
А кінь помчав. А там же поле й ліс.
ДЕРЖИ, ЦЕ ВІН! ЦЕ ТОЙ, ЩО ПІД ВОРІТЬМИ
МОЮ ЖОНУ ПІД ЗАШМОРГОМ ПРОНІС!

ТА ЩО ЗІ МНОЮ? АНІ РУШУ З МІСЦЯ.
І хто це землю так розколихав?
А ти із мене, лицарю, не смійся.
Ти свою пані теж, мабуть, кохав.

От ти ішов на турка чи на пруса.
Замкнув свій замок — не влетить комар.
А пані дому любить сажотруса,
а він до неї лазить у димар.

І ЗНОВУ РАНОК ХМАРАМИ НАГУС.
І знов пливе полив'яна рибинка.
Щебече птах. Сміється сажотрус,
аж на плечі підстрибує драбинка.

Чого смієшся? Може, через те,
що я тут п'ю в розхристаній кошулі?

ЗЕЛЕНИЙ КІНЬ В ОЧАХ МЕНІ РОСТЕ

Але чому так тихо у Стамбулі?..

Я ВЖЕ ПІВБОЧКИ ВИПИВ ТУТ ВИНА.
А відьма мовчки у кутку сиділа.
Рухнулася як тінь від кажана:
— І доки ж тут чав'ядіти без діла?

Я їй сказав щось ніби про чортів.
Не знаю сам, заснув я чи упився.

Зелений змій над замком пролетів,

але хвостом за вежу зачепився…

ОТЯМИВСЯ. НЕ П'Ю. ОПОХМЕЛИВСЯ. ДОСИТЬ.
На бочку, на вино й не гляну, обмину.
Хіба що лицар в камені запросить.
Чогось уже не п'ється одному.

Шрамко не п'є. Із джурою негоже.
Не ласі до питва віщунка і зброяр.
Ті двоє завели: "Та ой не шуми, луже!"
Програли ми. Ніхто нам не сприяв.

АЛЕ НЕ КРАЩЕ В ІНШИХ ТЕЖ КРАЇНАХ.
До принца їздив — скрізь одні терни.

Лежить Німеччина в руїнах
тридцятилітньої війни

Всі проти всіх. Скрізь чорний вітер смерті.
Усі кордони вигнуті як хорт.
Лежать міста, обвуглені, обдерті,
не згірш як в нас після монгольських орд.

І то ж не орди, не північне царство,
не дикі зграї кочових племен.
То все народи західні, лицарство,
то все війна латинських ойкумен.

МАЙБУТНЄ СХОДИТЬ ЧОРНОЮ СІВБОЮ.
Що я додав до того врожаю?
Усі держави б'ються між собою.
Ми ж за державу билися свою.

ГУЛЯЛИ ВІТРИ НА ЛА-МАНШІ.
Фонтанами бив Фонтенбло.
Ще був я не гетьман. Гетьманші
і в мислях іще не було.

У доброму віці і зрості,
я їхав з Варшави аж де —
Його королівської мосці
посланцем до принца Конде.

Чи хто пригадає теперка,
як я їм тоді підсобив?
Я полк їм послав до Дюнкерка,
і полк той мене не зганьбив!

А ЧАС МИНУВ. ПОБЛЯКЛИ БАГРЯНИЦІ.
І все гай-гай, і де воно тепер?
Той принц Конде сидить уже в темниці.
Іспанці вже відбили той Дюнкерк.

Царя нового мають московити.
Король помер, брат взяв його вдову.
Я в славі був, і я уже розбитий.
Достойно жив, тепер напівживу.

МЕНІ ТУТ ТІСНО. ЗВИЧЕН Я ДО ПРОСТОРУ.
Тут між каміння добре лиш вужам.

Миша з'їла у церкві проскуру,
і тепер вона вже кажан.

Кам'яна моя огорожа.
Ніч ночую забув котру.
Хай збувається воля Божа.

Наснились бджоли. Видно, скоро вмру.

СТАРА ВІЩУНКА ГЕТЬ ЗАНУДЬГУВАЛА.
Не варить зілля, не віщує. — Ет!
Хоч би послав кому універсала.
Чи дику качку збив у очерет.

СКУБЕ ТРАВИЧКУ КОНИК МІЙ СТРИНОЖЕНИЙ
Зброяр плотву на нитку нанизав.
"Vae vicitis!" — горе переможеним! —
як той заброда римлянам сказав.

ТАК І ЖИВУ. ЗАБУТИЙ, ЗБУТИЙ
в ліси, в це лігво кам'яне.

А десь, мабуть, як пику в бутель,
чутки викривлюють мене.

Хай гомонять. На це немає ради.
Ковбані слів отруйні для пиття.
Відбілює душа свою велику правду
у лузі споминів, над річкою Буття.

…ЧИ СПРАВДІ ВІРИВ Я У ПЕРЕМОГУ
в такій тяжкій нерівній боротьбі?
Так, вірив я. Найперше вірив — Богу.
І вірив людям. Людям і собі.

На мене йшло до двіста тисяч війська.
Державний крок, важучий від броні.
Було там все — і навіть хрест мальтійський,
і срібний щит "тевтонської свині".

Зівсюди все під Берестечко пхалось.
Охочий світ служити королям.
І наймані полки. І навіть німець Страус
мені у саме центро поціляв.

Там був француз, розчесаний на проділь.
І влох, і угрин, і литвин, і сакс.
Принижені вожді принижених народів
послів не мають від таких моцарств.

Пили вино. Писали промеморії.
П'яніли від своєї маячні.
Підскарбії, підчаші, підкоморії.
Коронні, польні, зацні і значні.

Достойники, мостиві, рейментари.
Ще й посполите рушення юрми.
Кварцяне військо, рейтари, гусари,
а особливо ті ото — з крильми.

Спочатку наше військо й не второпало,
як з ними битись, що така броня, —
в залізо геть закуте одоробло,
є тільки те, чим сісти на коня.
Вгорі перо, на грудях Божа Мати.
На ліктях сяють срібні маслаки.
Таке залізо спробуй проламати.
Оце вояк! — не те що козаки.
Шолом, нагрудник, все на нім як влито.
У нього й кінь захищений як слід.
А ми — у свитах. Куці чорні свити.
Рукава — й ті, щоб вільно, — навідліт.

За ним везуть ще й миску для купелі.
Він тоне в постіль, як в лебедій пух.
Бряжчать чарки, видзвонюють тарелі.
Фаготи-флейти ублажають слух.
Коштовна зброя. Коні розцяцьковані.
Штани вузькі, незручні для ходи.
Оздобні кубки. Душі не зацьковані.
Угорські вина і старі меди.

Шовкова тля, індики гонорові,
землі моєї західний Батий! —
чи, може, в битві, на бенкетах крові
тобі згодиться кубок золотий?!

А ЩО МОСКВА? МОСКВІ НЕМАЄ ДІЛА.
Ми — щит Європи і свій хрест несем.
Хіба їй що? Вона іще й зраділа —

де двоє б'ються, третьому хосен.
Ось ми сповна зазнаєм свою муку.
І прийде час, безвихідний наш час, —
вона нас візьме під високу руку,
не ворухнувши й пальцем задля нас.

ПІСЛЯ ДОЩІВ ВОРОНИ АЖ БЛИСКУЧІ.
Співає пташка голосом тонким.
Як добре! Ні за ким у світі я не скучив.
Але спинись. Чи й справді ні за ким?

Гетьманичі мої! Ви сироти вже двічі.
За мачуху простіть, погано вибирав.
Я пережив усе — полон, поразку, відчай.
Приниження — це те, від чого я вмирав.

А надто вже тепер, в часи мого гетьманства.
Я дбав про честь і дома, й на війні.
Отож воно й пило, насмішкувате панство,
бо знало, чим дошкулити мені.

Я спопелів. Я вже не був собою.
Я тяжко пив і думав про одне.
Щоб так на глум, напередодні бою,
перед козацтвом виставить мене!

Найбільше насміхався Вишневецький,
моїм нещастям втішена пиха.
Той розум не шляхетний, а шляхетський,
усе привчений бачити зверха —

не здатен був сумлінням всовіститись,
помовчати, зборовши свою тьму.

І коли б я хотів кому помститись
в житті своєму, то найперш — йому;

Пан Конєцпольський зроду недоріка,
а вже такий заникуватий став,
що поки слухать того чоловіка,
то вже би грубу книгу прочитав.

Зате вродливий. Там таке субтельне.
Там наче хто в амброзії умив.
Шляхетна ґемба. Це не те що в мене —
немов од скелі брилу одломив.

Князь Єремія той не дуже.
Той не привабливий з лиця.
Воно у нього зле, байдуже, —
щось од вчорашнього млинця.

Бліде, холодне, невиразне.
Не пригадаєш, скільки б раз не
дивився на нього.
Але очі —
як буре небо в сірім клоччі.
А то прокотить по лицю —
як блиск остиглого свинцю.
В зіницях зашморги гойдає
химерно вигнута брова.
Лиця ніхто не пригадає.
Очей ніхто не забува.

Фірлей — то дід, улитий медом.
Сидів, куняв там у шатрі.
Йому б уже не з Ганімедом
вмочать в гербатку сухарі.

Читає книги по-латині.
Дзижчить як муха в павутині.
Говорить слушні дід слова,
усе за Польщу вболіва.
цей хоч до правди не глухий,
зате командувать плохий.

Був ще посол заморський, масний як леміщаник.
Чарнецький, чорно в роті, а вже в душі стокрот.
І Страус довгоногий. І Хубальд висівчаний.
Пшепюрський — трохи жевжик і трохи патріот.

Потоцький бадьорився, подриґував литками.
Старезний вже, подібний до сивої сови, —
так наче йому розум хтось білими нитками
рідесенько і швидко пришив до голови.

А що вже Лянцкоронський, то там таке барило,
там на такому пиві настояна пиха!
І той туди ж, про вірність. Чиє б ще говорило.
В самого жінка добра, і сам не без гріха.

Яремина Ґризельда, то пані дуже слічна.
Все танці та забави. Красуня врешті-решт.
Буває, не без того. Але любов їх вічна.
Там хто кому не вірний, уже не розбереш.

Король, той має жінку, що в гречку не полізе.
Та честь його не вронить, не пустить під укіс.
Вона в нього й Марія, вона в нього й Луїза.
У них у всіх Марії в додаток до Луїз.

Вона була цнотлива й за першим чоловіком
їй щось таке гріховне й на думку не спаде.

Та й те сказать, властиво воно б уже й за віком.
Так що король за нею уже не пропаде.

Хай Бог простить, злослівником стаю.
Не буду більше, вчасно схаменувся.
Вони сміялись на ганьбу мою.
А я на їхні цноти усміхнувся.

ТУРКОЧУТЬ В ПОЛІ ДИКІ ГОЛУБИ.
Хмарки пливуть з Волині на Поділля.
Сказати правду, Польщу я любив.
Сам їй ніколи б зла не заподіяв.

Якби ж то моя воля — не допустив би крові.
Не я на ці народиману таку наслав.
Я жив би з ними в мирі. Якби не безголові.
Єдин король був мудрий. То був Володислав.

Коли дійшло до зброї, до нього я подався.
Мене вночі до нього таємно увели.
І я сказав: — Королю, вгамуй своїх підданців.
Вони ж мені до розпачу народ мій довели!

Король мені сказав: — Ти ждеш моєї згоди?
Чи дозволу питаєш? За шаблю сам берись.
Ти хто, дитя чи гетьман? Я дав тобі клейноди.
Мені самому скрутно. Вони такі. Борись.

Та він покинув цю земну юдоль —
Володислав, що створений для трону.
А це… пшепрашам… це такий король,
що краще носить шапку, ніж корону.

До короля він трохи не доріс.
Сказали б греки: схожий на сатира.
Лице вузьке, дрібненьке. Зате ніс —
як за сім гривень дядькова сокира.

Не визнав нам ні вольностей, ні прав.
Вже Січ прикроїв до своєї мапи.
Мав кардинальську шапочку від папи,
але закон безшлюбности зламав.

Володислав був мій патрон.
Ян-Казимір від нього нижчий.
Я підсадив його на трон,
тепер він хоче мене знищить.

АЛЕ ЧОМУ Ж НЕ ЗНИЩИВ Я ЙОГО?
Під Зборовом пани були не дуже браві.
Та я ж їх міг там всіх до одного,
коли заскочив їх на переправі!

Та річка Стрипа вся була в багві.
Хапало панство хто кого за поли.
Король, зловивши жабу в рукаві,
волав о поміч на усі довколи.

Страх був дивитись як стогнало скрізь,
як потопала рать ота вельможна,
як той король хапався за рогіз, —
але й без сміху теж було не можна.

І тут я раптом сумнівам уліг.
В мені підданець гетьмана презміг.
І звичка, звичка, спадок всіх неволь,
болото… жаба… все ж таки король.

Я крикнув: — Згода! — і одвів полки.
Як водяні цибаті павуки,
забігало те панство по болоту.
Я повернув їм гонор і свободу.

НА ДРУГИЙ ДЕНЬ ПРИЙШОВ Я У ШАТРО.
Король сидів, немов забувши про
свою ганьбу. Велично і камінно.
Він був король. Я мусив гнуть коліно.
Воно не гнулось. Я його зігнув.
Я все збагнув, я все тоді збагнув!
Я усміхався білими губами.
Душа стояла високо над вами.

А ВІН, З БОЛОТА ВИТЯГНУТИЙ ВОЗОМ,
тепер дивився вже згори униз.
А що б піти до голови по розум, —
кого рятуєш? Ворога?! Спинись!

Хай би захряс у тому жабуринні.
Хай би послухав співи комарині.
За ним і Конєцпольського туди.
Вичісував би раків з бороди.

Так ні ж. Я дав їм вийти звідтіля.
Я не хотів принизить короля!

От і живу, як цурка в смолоскипі.
Себе картаю в пам'яті живій. —
Чого ж ти їх не вистріпав на Стрипі?
Тепер би не програв на Пляшовій!

ВСЕ ВИНЕН Я. ЗА ВСЕ. У ВСЬОМУ.
Не штука битву розпочати.

І першу битву, й другу, й сьому, —
все мусив я передбачати.

Я ж так був употужнився на ляха!
За ці роки я так їх перетряс!
Чому ж не взяв я шапку Мономаха
у свій найвищий, в зоряний свій час?!

Коли вступив у Київ я комонно —
Після Пиляви, після Жовтих Вод —
мене ж вітали малиновим дзвоном,
мене ж Мойсеєм називав народ!

Чому ж не взяв я владі притаманного?
Коронуватися в ті дні
на Теодора Начертанного
було начертано мені!

Почесним правом — волею народу.
Таке не снилось вичахлим родам.
А цар московський, він якого роду?
Він що, з князів? Я сам герба "Абданк"!

У них там Боголюбський,
у них тверські та клязьминські.
Романова знайшли десь, одмили од грязі.

А в мене за плечима король Данило Галицький!
А в мене за плечима всі Київські князі!

От і сиджу, дивлюся на вали.
Каміння скель — оце мої всі трони.
Над королями страж несуть орли.
А наді мною каркають ворони,

АЛЕ Ж ЯКА НАД РІЧКОЮ СТРОМА!
Обличчя скель поороване віками.
Тут нізвідкіль і приступу нема.
Її не візьмеш голими руками.

Згадав степи… Молочну, Янчекрак.
Не те що цей мурований задвірок.
А про корону це я так.
Мені в короні змалечку цар Ірод.

ШРАМКО ПРИЙШОВ.
ПРИНІС НЕДОБРІ ВІСТІ.
Мені тепер не йде із голови,
як полонених, а не менш як двісті,
учора вранці полем провели.

Вони ішли, прив'язані до коней.
Одному ткнув хоч хліба у рукав.
Не дав жовнір благословить іконою,
а він же сина серед них шукав!

НАД ВАЛОМ ПРОЛЕТІЛО ВОРОННЯ.
Закаркало, крильми залопотіло.
Аж дріж пішов по шкірі у коня.
Мабуть, він знав, куди воно летіло…

Я ЗАВЖДИ ПЕРШИЙ БИТВУ ПОЧИНАВ.
Вони на нас посунули, я вдарив.
Початок був для мого війська вдалий,
і йшлось до перемоги конче нам.

і стелився в полі як у пісні.
Гусарам крил вже не тримав хребет.

Вже в небі знаки їм були зловісні.
Вже їхні коні їли очерет.

Уже ядром черкнуло короля.
Уже Потоцький у сідло не втрапив.
Уже Пшепюрський з лівого крила
рвонув навтьоки, загубивши прапор.

Пани вже геть поникли головами.
А хто й на Краків нищечком потяг.
Король їх кляв корчемними словами.
А Єремія кликав до звитяг.

Над ким звитяги? Над своїм народом?!
Князь Єремія з Вишневецьких родом!

НЕНАВИДЖУ ПЕРЕВЕРТНІВ. ЦЕ КОДЛО,
Мабуть, не менш, ніж вороги, нашкодило.

Колись ішли під інші корогви,
То ще душа хоч ятрилася болем.
Жолкевський, гетьман, той, що із Жовкви,
іще молився й плакав перед боєм.

А ці уже і вухом не ведуть.
Мед-пиво п'ють і по-чужинськи чешуть.
А ці уже і матір продадуть,
І Україну по світах оббрешуть.

На всіх шляхах линовища гадючі.
Повзли до влади, терлись при дворі.
Відтак з Ревух робилися Ржевуські
і добрі хлопці йшли у Киселі.

В герби їм треба не орла, а змія.
Такі свої чужіші чужини.
Але найгірший, звісно, Єремія,
бундючний син волоської княжни.

ТВІЙ ГЕРБ, ВІДСТУПНИКУ ЯРЕМО,
в віках чорнітиме окремо.
Не княжим знаком, не орлом, —
твоїм відступницьким тавром.

На цій землі, слізьми политій,
не впишеш кров'ю на гербі —
ні слави Речі Посполитій,
ні слова доброго собі!

РОЗП'ЯТО НАС МІЖ ЗАХОДОМ І СХОДОМ.
Що не орел — печінку нам довбе.
Зласкався, доле, над моїм народом,
щоб він не дався знівечить себе!

Бо хто б там що про волю не курникав,
свою темноту називавши сном,
бува народ маленький, а — великий.
А ми давно розбовтані багном.

ЯК СТРАШНО ЗНАТИ ПРАВДУ БЕЗ ПРИКРАС!
Де воля спить, її ще й приколишуть.

За нашу силу пошанують нас.
А наші скарги в комині запишуть.

ЗБЛИЖАЄТЬСЯ ТОЙ ДЕНЬ І ТА ХВИЛИНА,
той день і час уже не в далині,

коли задзвонить кожна бадилина
нечутним дзвоном — це вже по мені.

Невже мій шлях загубиться у мотлосі
і потьмяніє днів моїх скрижаль?!
Надходить час останньої самотності.
Не все я встиг. Усе не встиг. На жаль.

А ВТІМ, ЖИТТЯ ЗБУЛОСЬ. ОББИВСЯ І ОБРАНИВСЯ.
І жити міг лиш так, а не інак.
І вів людей. Якщо це знак обранства —
який важкий і невблаганний знак!

Це вже таке — ні стерти, ні зносити.
Моя погибель — мій же оберіг.
Душі моєї грізний Ненаситець
Ще не приборкав ні один поріг.

Я — ХТО? Я ГЕТЬМАН СТЕПОВОГО БРАТСТВА.
Моє життя не щедре на "віват!"
Я ж не король. Але якщо вже брався,
то мусив цю державу збудувать.

І силу ж мав, і славен був спочатку.
Перемагав у кожному бою.
Чого ж не одяг я ту золоту обичайку
на вільну й горду голову свою?!

Була б у мене влада нестеменна
і династичне древо королят.
І мій народ, дорівняний до мене,
уже ніхто не смів би обмовлять.

Були б у нас і вольності, і право.
І нашу славу множили б митці.
Держава — держить. Бо вона — держава.
У неї скипетр влади у руці.

Але ж, на лихо, я не прагнув трону
Свободи прагнув, честі і ума.
Та й хто гризеться за корону,
у тому величі нема.

БУВ ПРИ ДВОРАХ. О ВИШУКАНА ЧЕМНІСТЬ!
О хижий блиск золочених шулік!
Вони мені показують ученість.
Я теж, мабуть, не темний чоловік.

Горація читав. Словами золотими
все залягло скарбницею ума.
Врочистий грім високої латини
і мудра в'язь слов'янського письма.

Турецьку знаю, був там у полоні.
Польщизну вчив. Французька на мазі.
Якби мав час, теж міг би написати
галантний лист мадам де Шуазі.

Якби ж ми звичні до таких відвідин.
І шкельцем грати з королівських лож.
Щоб ми були появлені пред світом
в реляціях послів, в опініях вельмож.

Щоб мали свій Версаль. Щоб панство було вчене.
Щоб на жінках блищали коштовності, кольє.
Щоб не до короля, але таки до мене
приїхав той Боплан чи той же Шевальє.

Щоб двір у мене був. Щоб танці відзіґорні.
Щоб з'їхались посли. Щоб цісар гостював.
Щоб був пиїт, ділами й духом горній.
Щоб той мені пиїт хоч жінку оспівав.

Вона ж у мене що, не гірша королеви.
Її вдягнути в це, і вже "пардон, мадам".
У них там Фонтенбло. У них герби і леви.
А в нас тризуб князівський. І той же мій "Абданк".

Щоб сяяв мій палац. Щоб музика і сальви.
Щоб знали етикет. Щоб їли артишок.
А в мене вона що, в садку садила мальви.
Полковникам внесла три миски галушок.

От ми такі і є в очах всії Європи —
козакко, чернь, поспільство для ярма.
Ізгої, бидло, мужики і хлопи,
В яких для світу речників нема.

А ЩО У НАС РОБИТЬ ВСЕСВІТНЬОМУ ПИЇТУ?
Ні світського письма, ні людяних понять.
Пиїти всіх земель говорять всі до світу.
А наші все до себе гомонять.
Ну, а якби нам матінка Оранта
підкинула Верґілія чи Данта?

То й був би він тут за приблуду
і невідомий на весь світ
неодукованого люду
неошанований пиїт.

МИ — ЛІРНИКИ. МИ ЛЮБИМО ВЕРТЕП.
Нам головне — співати про калину.

Іде Шрамко. Он рясою мете
попід горою кольорову глину.

Чи думав я так доживати вік?!
Не втішений ні друзями, ні дітьми.
Ото, мабуть, єдиний чоловік
мені ще вірний. Крім хіба що відьми
та зброяра і джури. Отако.
Ні жить не хочу, ні вина із бочки.
Я тут би вмер, якби не цей Шрамко.
Хоч є принаймні з ким посидіть мовчки.

ЧОРНІЮТЬ НАШІ ТІНІ БІЛЯ БРАМИ.
Горить багаття. Булькає казан.
І час від часу зависа над нами
коштовностями зір усипаний кажан.

Я чую тишу вперше у житті.
Мені здається іноді, що глухну.
Шугають в пітьму іскри золоті.
Я теж багаття. Погорю і вщухну.

ШРАМКО ВСЕ ХОДИТЬ НА ВЕЛИКИЙ ШЛЯХ.
Все виглядає сина у полях.

Чутки приносить. А вони невтішні.
Усе як душу побиває шріт.
Старі дуби, дукатами торішні,
крізь чорні пальці дивляться на світ.

Боролись ми. Боролись наші предки.
Вже наших втрат неміряне число.
А знов свободу починай з абетки.
А знову скрізь те саме, що й було.

Те ж саме панство. Утиски, оренди.
Як рік, і два, і три тому, і п'ять.

Стоять ті польські консистенти,

постоєм стали і стоять.

Адам Кисіль там робить якісь скоки.
Як той литовський ціп —
молотить на два боки.
Горить Волинь. Болить Галичина.
Ярема знову людність розпина.

А тут іще з'явився гайдабура.
Як хижий звір, живущий навідруб,
якийсь отаман Лисенко, вовгура,
безвинний люд мордує, душогуб.

Конає край, розірваний навпіл.
І вже вступає в Київ Радзивілл.

ВСЕ ЯК У ПРІРВУ. КОРСУНЬ, ЖОВТІ ВОДИ.
І що не шлях, то вічний манівець.
От тільки хопим дещицю свободи,
і знову, знову все іде в нівець!

І знов на нас якась лиха година.
І знов свобода зрубана на пні.
Ох, у житті свобода лиш єдина,
одна свобода — та, що у мені!

...ПРИСНИЛОСЬ ПЕКЛО. ДИМУ ЧОРНІ ПЕЛЕХИ.
Зелений кінь. Ворота. І петля.
І дзвонять, дзвонять, дзвонять,

дзвонять келихи!-
як ті... тоді... в наметі короля...

ТАКА МОЯ ПІД ЗОРЯМИ НОЧІВЛЯ.
Я вже і снами вбитий наповал.
А м'ята ж тут — смарагдова, вечірня!
Потреш в руках — як дома побував.

Як там тепер? Без неї тьмяні люстра.
Аврукають на ґанку голуби.
Чиясь душа, рожева як пелюстка,
влітає в дім скорботи і ганьби.

Стоїть мій сад з плодами на деревах.
Старшин своїх чекає гетьманат.
І жолоб той на трьох залізних левах
із кільцями — щоб коней припинать.

Та не іржуть вже коні біля брами.
Бо хто приїде, хто їх там припне?
Сумний той дім і темний вечорами.
Нема Гелени. І нема мене.

КРАСУНІ ДОЧКИ СКУЧИЛИ ЗА ТАТОМ.
А з мене й справді тато був незлий.
Сини мої — Тиміш до шаблі вдатен,
а Юрій до науки, але він ще малий.

Був ще один синочок,
мизинчичок, мазунчик.
А вже таке сміливе — моя, козацька, кров.
Під час того наїзду
загилив, пана влучив.
Його тоді Чаплинський до смерті запоров.

Аж страшно як згадаю. Я мчав несамовито.
Я в Суботів примчався… Ох, сили не стає…
Мій хутір пограбований. Дитя моє убите.
Гелену мою вкрадено. І все вже не моє.

О Січ, козацька мати!
І ти, Великий Луже!
Та будьте ж мені свідками між Богом і людьми,
що був я приневолений хопитись за оружже.
І це кровопролиття тут почали не ми.

ЧАПЛИНСЬКИЙ ЩО, ХІБА Ж У НЬОМУ СПРАВА?
Наддуристий панок, хапкий на свіжину.
Законом шестипазурного права
забрав мій хутір і забрав жону.

І сина в смерть забив.
Де бігав мій хлопчина,
Я вже застав лиш кров на спориші.

Чого не бачив досі я очима,
побачив раптом саднами душі.

Ото мій край, ото — під нагаями!
Ото вони, трикляті, а то — ми.
І доки править панство з холуями,
добра не буде людям і з людьми.

Так ті вельможні, футрами підбиті,
за три віки далися нам взнаки! —
станцьовані, оспалі, перепиті,
пихами набахтурені панки.

Для них законів не було й нема.
Вони усі в грабунках одностайні.
То Шемберк в мене відібрав млина.
То Долґерт взяв коня з моєї стайні.

Та все плетуть якісь підступні сіті,
та все лаштують засідки мені.
Не був безпечен вже ніде на світі —
ні дома в себе, ні в Чигирині.

То спалять скирту. То націлять жерла.
То серед ночі зчинять га-ла-ла.
Аж перша жінка і злягла, і вмерла,
і тиху душу Богу віддала.

Я ОПИНИВСЯ У ВЕЛИКІЙ СКРУТІ.
Минає рік — він знову за старе.
Чаплинському сподобався мій хутір.
Не оддаси — наїздом забере.

Чаплинському сподобалась Гелена.
Чаплинському сподобався мій дім.
Він все одніме — і не тільки в мене.
У всіх одніме — і не тільки він.

І треба гнати всю оту ватагу.
Звільнятись треба від того звір'я.
Якщо вже я дізнав таку зневагу,
то як живуть безправніші, ніж я?!

ДО СУДУ ВДАВСЯ. ТА ПРОДАЖНІ СУДДІ.
Мене ж було й посаджено в тюрму.
А там, в тюрмі, у тиші на відлюдді,
є час про все помислити уму.

Дарма сміявся ворог мій єхидно.
І перемогу празнував. Дарма.
Воно з-за ґрат свободу краще видно.
То добрий вишкіл іноді — тюрма.

АЛЕ Ж ГЕЛЕНА! БОЖЕ МІЙ, ГЕЛЕНА!
Уже чужа, Чаплинського жона, —
а потайки приходила до мене,
приносила у кухлику вина.

Вона йому належала з принуки.
Сама казала — силою взяли.
Як я крізь ґрати цілував ті руки,
які мені той кухлик подали!..

Я ВТІК З ТЮРМИ. МЕНІ ПОМІГ ТОЙ ШЛЯХТИЧ,
який мене стеріг. Стеріг мене й прозрів.
І я пішов на Січ.
Помчав тим самим шляхом,
що змалку знав при сонці й при зорі.

Віки з віками в небуття відцокали
у вічних ловах правди і добра.
А запорожці все сидять як соколи
на чортомлицькім рукаві Дніпра.

Приїхав я не пишним, не маєтним.
Признали враз, зібрались козаки.
Ударив дзвін. Мене обрали гетьманом.
І почалося. Я повів полки.

НЕ ТЕМНИЙ БУНТ, НЕ ЧОРНЕ ВІРОЛОМСТВО
не на розбій нагострені шаблі,

не ради слави і не задля помсти, —
а за свободу рідної землі!

МЕНІ КЛЕЙНОДИ, СПРАВДІ, ДАВ КОРОЛЬ.
Він ще вважав, що я його підданець.
Так нам судилось. В пеклі наших доль
не знаєш сам — ти бранець чи обранець.

О, не забуду, доки і живу,
і той майдан, і ті дерева з інеєм.
Мені дали козацьку корогву
і привілеї з королівським іменем.

З гармат смальнули, сніг сипнув з гілля.
Я тішився клейнодами своїми.

Але чому — імено короля,
а не ім'я священне України?!

Гарматний грім одгуркотів і стих.
Приймав послів я у своїй господі.
Пили вино із кубків золотих,
воно було гірке мені на споді.
Я ту гіркоту заливав вином.
Пив за здоров'я їхнє. А Гелена
люльки нам набивала тютюном.
І я димів, як попіл Карфагена.

Вони не знали, що в моїй душі.
Чи вдячен я за ласку королівську.
Біля гармат стояли гармаші.
Мені не спалось. І не спалось війську.

НЕ ВИПРОСИВ. НЕ ВКРАВ. НЕ ЗБОГАРАДИВ.
Узяв свободу, приналежну нам.
Дивуйся, світе, я ще їх і зрадив!
А що я, власне, винен тим панам?

Настав мій час, і я задав їм хлости.
Хіба я раб, щоб жити з їх щедрот?
Для них я — вождь збунтованого хлопства.
Для мене я — замучений народ.

Всі люблять Польщу в гонорі і в славі.
Всяк московит Московію трубить.
Лиш нам чомусь відмовлено у праві
свою вітчизну над усе любить.

МІЙ ДВІР В ЧИГИРИНІ, АВЖЕЖ, НЕ ФОНТЕНБЛО.
Там плющ не повивав мережані альтани.
Троянди не цвіли. І часу не було
довбати в скелі голубі фонтани.

Був замок весь у прорізах бійниць.
З глибин камінних добували воду.
І замість всіх придворних таємниць
було єдине — мрія про свободу.

НЕ протирав паркети шалапут.
Не шаруділо сукнями жіноцтво.
І жоден з дипломатів, ниткоплут,
Не мав де показать своє пустомолотство.

І не було алей на променад.
Ні вишуканих вин, ні пундиків, ні печив.
При Бродах взявши сорок п'ять гармат,
я ними Чигирин ще більше убезпечив.

Були полки і зброя розмаїта.
Залоги скрізь, і тут, і за Дніпром.
А нам би ще мислителя, пііта,
щоб володів — як шаблею — пером!

МОЛЮСЯ НАШІЙ ПРЕСВЯТІЙ ПОКРОВІ.
благослови і пера, і шаблі!
Бо лиш народи, явлені у Слові,
достойно жити можуть на землі.

Є ЧУТКА — ВИШНЕВЕЦЬКИЙ НАСТУПА.
Грабує край, лишає пустовщину.
Яка його неправедна тропа —
щоб наступать на власну батьківщину!

Король, султан, визискувач, торгаш,
гнобитель, кат, загарбник войовничий —
то все чужі. А Вишневецький — наш.
І ось тому для мене він найгидчий.

Він од князів веде свій родовід.
Являє віть шляхетну і відому.
У нього жінка з роду Радзивілл.
У нього мати — Могилянка з дому.

Був прадід славен в нашому краю.
А цей як звір, душа без покаяння.
Я не борюся з ним — протистою!
Воно смертельне, це протистояння.

Йому тепер без мене, ясно, рай.
Нема кому із нього пір'я драти.
Повзявши намір визволити край,
О як я міг ганебно так програти?!

ТЕПЕР ДОВІКУ НА МЕНІ ТАВРО.
Не одмолю і в чорній власяниці.

У сні я переплив Дніпро.

Але чомусь причалив до гробниці.

ВТОМИВСЯ. ЗАНЕПАВ. ЗНЕВІРИВСЯ. ПІДДАВСЯ.
Зрадіють вороги, що вмер в такій ганьбі.
Не маю права вмерти. У тому ж і біда вся —

при владі чоловік належить не собі.

Але над ким, над ким, над ким

тепер я в світі владен?!

Самотній чоловік, я дуже безпораден.

Вже в небі зорі висіяли мак.
Дорога спить над ставом очеретяним.

Відпоясавши шаблю, ти вже так —

іще людина, але вже не гетьман.

Звикати важко. Жаль гнітить людину.
У славі й шані був я ще торік.
Та що таке? Ні вогника ж, ні диму,
А вранці знову півень — кукурік!

Верба зігнулась як стара прочанка.
Невже хтось є на згарищах села?

Хоч би яка вродлива підзамчанка
Мені води у кухлику внесла.

Оце таке. Ні дому. Ні жони.
Стара фортеця. Сови. Кажани.

ЧОГО Я ТУТ? КРІЗЬ КІГТІ ЧАГАРИН
шукаю обрис втраченого храму.
Я маю свій гетьманський Чигирин.
Але мені не відчинили браму.

Я маю дім і церкву Ілиї.
Маєток маю, землю свою отчу.
Але там все нагадує — її.
Ввійти в ту браму я і сам не хочу.

ЗАГЛЯНУВ СПОГАД У ВІКОНЦЕ МИТІ.
Згадалося життя моє — тамте!
Ружова пані в синім оксамиті,
шитво на грудях біле й золоте.

Моя Гелена… Не моя Гелена…
Я вже не мав ні вольностей, ні прав.
Ту жінку спершу викрали у мене,
а потім я оружно відібрав.

І може, це було переступом,
і нас осудять в небесах, —
у храмі Божому, всечесному,
нас обвінчав Іоасаф.

Чеснот владика незліченних,
з Корінфа мав високий сан.

Він був людина — не із чемних
і не співав мені осанн.

Але він був і піп, і воїн.
Священик був на грізний час.
Він був поставою достоєн.
Він пастир був, і добре пас.

ВІН ДУЖЕ БУВ ЗНАЧНИЙ. СВОЄ ЩОСЬ МАВ НА ДУМЦІ.
Носив коштовний хрест на срібнім ланцюгу.
Панів благословляв із Рима папський нунцій.
Стояло їхнє військо коліном в пилюгу.

Той папський посланець амбітні мав інтенції
Врочисто говорив, аж мліли вусачі.

Той нунцій роздавав полякам індульгенції.
А наш Іоасаф усе святив мечі.

ШРАМКО ДЕСЬ ЧУВ, ЩО ВІН ПОЛІГ ЯК ЛИЦАР.
Первосвященик мій, в миру анахорет.
Душпастир і козак, єдиний у двох лицях,
коли нас відтіснили, він вийшов наперед.

Він їх спиняв хрестом. Він заклинав.

І джура

не встиг його прикрити, бо ворог осадив.
І найманець, чужак, якась продажна шкура,
мечем йому той хрест у груди вгородив.

Він так там і лежав.
І в день свого тріумфу, —

розказував Шрамко як чув із людських вуст, —
туди прийшов король і зняв свого треуха:
серед мерців лежав у митрі Златоуст.

І навіть цей король збагнув тієї миті,
хто перед ним лежить,
І повелів перстом —
от цього поховати — із почестями, в митрі.
У повнім облачінні, з проламаним хрестом.

ШРАМКО — ЦЕ ЧОЛОВІК НЕПОКАЗНИЙ НА ВРОДУ.
Худий і хоровитий, і не мужицька кість.
Цей був би нездолящий для битви, для походу.
А щось та щось нам прийде з містечка розповість.

— Оце недавно у один повіт
приїхав проповідник, єзуїт.
Таку цвітасту казань говорив.
За нашу мову нас таки й вкорив.
Він говорив польщизною рекомо,
що люд говорить хтозна по-якому.
Що мова ця погана і невдатна,
для філософій різних непридатна.
Що це наріччя, як йому здається,
для вчених слів ніяк не надається.
Що з тої мови, попри всі старання,
лише одна невіжа і блукання.

Вони вважають мову нашу бідною
і нас вважають темними людьми.
Але ж, диви, найпершу в світі Біблію —
слов'янську — миру появили ми!

А інший раз постояв біля брами,
потупкався, почухавши брову.
— Вже, — каже, — десь і гетьмана обрали.
Уже й не одного. Розломлять булаву.

РОЗЛОМЛЯТЬ. ПІДГРИЗУТЬ. ЯК МИША, ЯК ПОЛІВКА.
Всі хочуть булави, всі борються за власть.
Та й буде булава — як макова голівка.
Отак поторохтять, і знову хтось продасть.

Не той, так той. Там зрада, там злодійство.
Там вигнали Сомка, обрали слимака.
Там наливайківці побились з лободівцями.
Там ті об тих зламали держака.

Все хтось про когось вигадає байку.
Усі ворота чорні від смоли.
Ті шило проміняли вже на швайку,
А ті в орли Тетерю призвели.

Там вибрали якогось чоловічка
і думають, що це вже Вифлеєм.
Ще й прізвище хороше — Заплюйсвічка.
Отак одне одного й заплюєм.

Отак воно і йдеться до руїни.
Отак ми й загрузаємо в убозтво.
Є боротьба за долю України.
Все інше — то велике мискоборство.

…НЕМАЄ ВЛАДИ — І НЕМА ТУРБОТ.
Нехай за неї б'ються, на здоров'я.
Вони гадають: булава — клейнод.
А булава, між іншим, це ще й зброя.

Приміром так. Посли від короля.
Ішлось про мир, захрясло в переріканні.
Хоч би й від турка чи від москаля,
хоч би там що, — посли недоторканні.

Але ж юрба не чує моїх слів.
Реве козацтво, шаленіє: "Зрада!"
На ґанок тисне, шарпає послів.
Юрба у люті — то вже не громада.

Зчинилась бійка. Виходу нема.
Послів тих скільки, а юрби зо двісті.
Накоять лиха не з добра ума.
То я за булаву й передніх двох на місці.

Затихло враз. А то вже й за стрільбу.
Комусь уже і крові заманулось.
Я булавою прорубав юрбу.
Посли пройшли. Громада схаменулась.

ЯК Я ВТОМИВСЯ БУТИ ВСЕ НА ЛЮДЯХ!
Важке це діло — влада, булава.
То вони люблять, то вони не люблять.
Та всяк тебе ще й брудом облива.

Умри за них, і то їм буде мало.
Усе віддай — обізвуть хитруном.
Видать, це наше неподільне право —
своїх гетьманів обкидать багном.

Ось я тут вийду на дозірну вежу
та понавколо подивлюсь.
І ні від кого не залежу.
І тільки Господу молюсь.

Я КІНЬ. Я НЕ ТЯГЛО. Я ДОБРОЇ ПОРОДИ.
Як борозенний віл — тягну, тягну, тягну.
О Боже мій! А в світі ж є народи,
своїм великим знаючі ціну.

А тут, добивши слово до сколотин,
Всяк хоче правду виказать свою.
І я, обляпаний болотом,
В чиїх очах невронений стою?

НЕ ЗВИКЛИ ДУМАТЬ, ЗВИКЛИ ГОВОРИТИ.
Кричати звикли — "слава" та "ганьба".
Злиденний дух, прикутий до корита,
лише ногами правду розгріба.

ДУША ЗАХРЯСЛА В ЦЬОМУ ХОМУТИННІ,
де лиш горби вклоняються горбам.
Як там я вчив ще змалку по-латині:
"Гублю себе, коли служу рабам!"

НЕ ПЕРЕСЛІДУЮТЬ МЕНЕ
ВИДІННЯ ЛІТ МОЄЇ СЛАВИ.
Хіба що, може, трохи кави.
А весь той блиск, ті златоглави,
усе те пишне і гучне
не переслідує мене.

Я в ці руїни душу доволік.
Тут, певно, вже й кінчатиму свій вік,
повержений чужими і своїми.
А нащо всі ті спогади здались?
Це як спитать:
чи сниться цим руїнам —
вони були фортецею колись!

УСЕ МИНУЛО, НАЧЕ СОН ЗНИКОМИЙ
Життя за мною браму зачиня.
Я вже й обжився. Маю троє коней —
ЗЕЛЕНИЙ КІНЬ і наші два коня

ВЖЕ Й ДЖУРА МІЙ ДО ТИШІ ТУТ ЗВИКАЄ.
І коні забувають про сідло.
Кажу: — Іди. Вона ж тебе чекає.
Дорогу не забув? Утрапиш в те село?

А він мовчить і держить страж ночами.
А він мовчить, затявся раз на все.
То десь сомів наловить під корчами,
то зайця десь вполює принесе.

МЕНІ ЦЯ ТИША ЯК МОЯ ТРУНА.
Дивлюся в ніч. Ні виходу, ні входу.
І тільки тихо лопнула струна
десь на бандурі на суху погоду.

ПРОЙШЛИ ДОЩІ — ЗАМУЧИЛО СПЕКОТОЮ.
Душа гортає тисячі причин.
І чим я, чим я, чим
поразку цю спокутую?
Свою провину виправдаю — чим?!

Що зброя в короля не те що наші пристрої?
Що в нього Хубальдт, Страус, Радзивілл?
А я мав жменьку турків із Силістрії
та Тугай-бей ногайців нам привів.

Що хан Гірей не кращий із Гіреїв?
Татари добрі воїни. А він —

аби набрать невільниць для гаремів.
Це хан-здобичник, воїн не для війн.

Що наше поле тужить за сівбою?
Що коні харапудяться в грозу?
Що в тих походах — поки діждеш бою —
возами хворих з табору везуть!

Що я мав привід для тяжких суґестій?
Що чув прилюдне глузування й сміх?
Принижений, покривджений на честі,
я переможцем бути вже не міг.

Що був туман? Що третій год розруха?
Що військо потерпало від дощу?
Кому скажу і хто мене послуха?
Чи ж думав я, що край занапащу?!

ДУМКАМИ ЗА НІЧ ДУШУ НАТОМИВ.
Ліси шумлять, моє зелене віче.
І знов той самий півень-будимир.
Села нема, а півень кукуріче.

Ізвідки б то? Усе ж тут поруйноване.
Нема притулку півню ані псу.
Лиш дикі звірі в заростях зіноваті
незриму здобич іклами пасуть

Та кози, недострелені панами,
усе ще ходять вільно табунами.

Стоїть в підзамчі здичавілий сад.
Двори стоять вже не двори, а згадка.

Було село димів на п'ятдесят,
тепер хоча б одна-єдина хатка!

Лиш на хресті зотлілий вже рушник
кудись летить у вирій піднебесний
Знущання. Знищення. І зник
народ замучений і чесний.

ЦЯ ТІНЬ ВІКІВ — ФОРТЕЦЯ НАД ЯРАМИ.
Учора обійшов її кругом.
Надибав хатку. Дві віконні рами
обтягнуті свинячим бордюгом.

На живоплоті глечики взірчасті.
В подвір'ї світить ребрами гарба.
І курка глинястої масті
вівсяне триння розгріба.

А ось і той, що будить мене вранці.
Тут навіть пес на мене загарчав.
Це, значить, я. А це мої підданці —
єдиний позосталий тут гончар.

Дідусь бурчить, як завше дідугани.
Що все не так, не те що в давнину.
Верстат свій крутить босими ногами.
Гладущики сміються на тину.

В городі піч, на гудинні череп'я.
Старенька хата, крита очеретом.

І каже дід: — Оце вже ледь ходжу,
а ще кручу оцього обертаса.

Колись, було, конячку запряжу
та й повезу у Паволоч на Спаса.

Тепер уже нема тих ярмарків.
Тих діточок, того земного раю.
То я оце їм пищики роблю
та й сам собі у ті свистульки граю.

Котрий вже рік ні горнятка не спродав.
А ти звідкіль? По ділу чи гульма?
Ге, — каже, — гарні свищики, а спробуй.
Ну, але що ж, коли дітей нема.

То я в нього купив. І не сказав, що гетьман.
Посиділи. Садок. Листочки шелестять.
А що, якби впізнав? То так би мене гетьнув!
Мені те Берестечко ніколи не простять.

І САМ Я НЕ ПРОЩУ СОБІ САМОМУ.
Це також промине? Як кажуть: о-ля-ля!
Отут ти помилився, премудрий Соломоне.
Поразка — це поразка. Вона нас істребля.

ПО Я ТЕПЕР? НАЙНИЖЧИЙ ІЗ НАЙНИЖЧИХ.
Одна поразка — і пропало все.
Вже що ж мені робить, хіба свистіти в свищик
та їсти той куліш, що відьма принесе.

АЛЕ Ж ВІН БУВ, ТОЙ КОРСУНЬ, ТА ПИЛЯВА!
Я виграв би ще тисячу Пиляв!
Моя рука, чого ж ти стала млявою?
Мій розуме, чого ж ти занепав?

Де моя добра слава у народі?
Я вже як прах своїх сороковин,
Мене кляли на Масловому Броді.
Мені уже не вірить Чигирин!

Мене вже можна голими руками.
Пора міняти шаблю на патик.
О де ж мої полковники з полками?
Де мій Богун, Пушкар і Джеджалик?!

Де слів моїх пекучі атраменти?
Моєї долі не глухі кути?!
Мені вже так. Мені вже або вмерти.
Або воскреснуть і перемогти.

ДРУГІ ПІВНІ ПІЮТЬ. ОЧІ СОЛОВІЮТЬ…
Й ой, та як сісти та подумати — думи посивіють.

Україно, Великомученице, зоре моїх нещасть!
Де сини твої, мамо?.. Тільки руки ламати.
Один за тебе умре. Другий тебе продасть.
Третій не знає, хто його мати.

Один за тебе умре!.. Другий тебе продасть..
Третій не знає, хто його й мати!

Гей, та як сидів же я у хана під вартою,
та вартували мене татарове.
А один такий синьоокий,
і лице таке тонкоброве.

То я й кажу йому: — Синку!
Ану ж подивися на оте поле.
Отам твою матір вели Чорним Шляхом.

Отам, над тими кручами,
їй рученьки викручували.
Співала ж вона "Котка" над тобою.
Тулила до серця, навчала казати: "Мамо"!
А "тато" не вчила, плакала.
Як там тебе — Гасан, Мехмет, Алі?
Тебе ж приніс лелека на крилі!
Оце ж ти чуєш мову не чужу.
Ти розумієш, що тобі кажу?

Мовчить. Дивиться. Повертає до мене списа.
А я кажу: — Та забери свою залізну штрикавку!

Я ж не тікаю.
Це ж земля твоєї матері!
Невже ти сам мене не відпустиш?!

Та так легенько одвів його спис рукою.
Й ой, та як крикне ж він вовчим голосом!
Татари збіглися, обступили.
А він мене списом припер до намету
та так суверделить мені у груди,
щоб татари ж бачили,
що він татаріший!
А я балакав із тобою ще,
кліщак, перевертень, убоїще!
Син полонянки, татарчук.
Насіння чорної забави.
Ти не людина, ти — ярчук.
Собака з вовчими зубами!

А очі що ж? Це тільки масть.
Хоч би ж не думать, задрімати…
Один за неї умре. Другий її продасть.
Третій не знає, хто його й мати…

СТРАШНА ЦІНА ВОРОЖОЇ НАВАЛИ.
Терни як люди. Люди як терни.
Отак ми пожурились, отак ми й поспівали.
І я без голосу, й бандура без струни.

АЖ ОСЬ НАРЕШТІ ТАМ, УДАЛИНІ,
з'явилась ніби цяточка єдина.
Два дні дивився — ну то йде чи ні?
А то будяк. Я думав, що людина.

ЯКА САМОТНІСТЬ! З ТЕМРЯВОЮ ЗЛИВСЯ.
Мене нема. Я згарище. Я дим.
Приходив дощ, пошепотів із листям;
Та й знов нікого, знову я один.

Десь виє пес. І каркає ворона.
Внизу туманом дихають яри.
Бійниці мружить башта оборонна.
Смутні мої самотні вечори.

Оце вже й все. Отут я і причалю.
Принижена душа не піднімає віч.
Допалюю життя. Останній хмиз печалі
потріскує, горить в мою високу ніч.

О КИМ Я БУВ І КИМ ЗРОБИВСЯ НИНІ!
Куди подів життя своє одне?
Цей білий сніп душі,
який горить в людині,
його ж ніякий вітер не задме!

Чи я не справдив сподівання Долі,
що так вона розгнівалась?
Однак,

коли я вчився у латинській школі,
був знак мені, і дуже дивний знак.

Ми всі гуляли, вийшли на подвір'я,
школярики, ну, років, може, сім,
і раптом — вихор, я і сам не вірю,
та не могло ж привидітися всім! —
здійнявся вихор, засліпивши вічі,
зривав покрівлі, дуба розщепив, —
обніс мене довкруж костьолу тричі
й поставив там, ізвідки й підхопив.

Отці-ієзуїти хитали головою.
Шептали і молились, і ставили свічу.
А одному привидівся я навіть з булавою,
що я, мовляв, як виросту, то й Польщу облечу.

ЧИТАВ Я ЗМАЛКУ ПЛІНІЯ І ПЛАВТА.
Науку ніжних слів явив мені Катулл.
Ще з юних літ мені відкрилась правда,
а вже пізніше підійшла впритул.

І повстав. Душа спитала — доки?!
Втопили край у підлості і злі.
І я сказав: чужинці, дайте спокій.
Не сійте зради на моїй землі.

Уже і так насіяно. Вродило.
Вже не бере ні плуг, ані коса.
А ми ще є. І то найбільше диво,
що цей народ іще раз воскреса.

Я РІД СВІЙ НЕ ПОНИЗИВ.
І НЕ УРВАВ Я РОДУ.

Хотів, щоб син був гідний моєї булави.
А відьма все ворожить. На віск. На жар. На воду.
Все щось мені вишіптує то з рук, то з голови.

Ох, вишепчи мені не старощі, не болесті.
Пекельні мої спогади, кипиш як у смолі.
Ох, вишепчи мені мій біль з моєї совісті!
І вишепчи Гелену під брамою в петлі…

НАЙБІЛЬШ БОЮСЬ, КОЛИ У СНАХ

МЕНІ З'ЯВЛЯЄТЬСЯ ГЕЛЕНА.

І я тулю те тіло крижане.

І КІНЬ ТОЙ МЧИТЬ.
ТОЙ САМИЙ КІНЬ ЗЕЛЕНИЙ
І КІНЬ ТОЙ МЧИТЬ…
КОЛИСЬ НАЗДОЖЕНЕ…

ЖИТТЯ — ТО Є ЖИТТЯ, ТЯГНУТИ МУСИШ ЛЯМКУ.
Коли я був дитя, я ріс в Олеськім замку.

Тепер мені кінець. Життя мене скасує.
Руйновище фортець найбільш мені пасує.

А там, а там, а там! Такі були простори.
Ліси були як храм. Фотелі як престоли.

І загадки свічад, і мури, і вікно.
І ще ні зрад, ні втрат. І радощів без ліку.

Давно і дивно. Дивно, як давно.
Ще тільки вчора, а уже піввіку.

МЕДОВІ ПУЩІ, ЛИПОВИЙ НАМЕТ.
Ліси в лісах, і що там за лісами?
У цих новий король.
У тих новий Мехмет.
А в нас біда та сама і та сама.

Не пощастило нашому народу.
Дав Бог сусідів, ласих до нашесть.
Забрали все — і землю, і свободу.
Тепер забрати хочуть вже і честь.

Ми вже мов корінь для чужої бростi.
чужинських понаклепано гербів.
Тепер у нас господарями гості,
вони людей тут мають за рабів.

Сусіди з півдня теж кривоприсяжні,
З ордою прийде помагати хан, —
з них має всяк сириці десять сажнів,
щоб тут же й людність брати на аркан.

Сусід північний, хижий і великий.
Дрімучий злидень, любить не своє.
Колись у греків Янус був дволикий.
А в цих орел двоглавий. Заклює.

Оце таке — якщо не там, то звідтам.
Гінці прибудуть — снились лебеді.
Московський дяк знімає шапку літом
чи так і ходить в шапці й бороді?

БУЛО, ПРИЇДЕ, ОД ЦАРЯ ВДОСТОЄН,
все до Москви схиляє на поклін.
А прізвища! Неплюєв. Портомоїн.
Старухин. Єхинєєв. Бутурлін.

Та все усіх об'єднують, та з миром.
Ці об'єднають, тільки попусти.
То їхня слава приросла Сибіром,
а це вже нами хоче прирости.

ЧОГОСЬ ПРИСНИЛИСЬ ГЛЕЧИКИ НА ПЛОТІ
І дід у небі, як святий Ілля.

І німець Страус ходить по болоті,
видзьобує із ряски короля…

ШРАМКО ІДЕ. ПРИХОДИТЬ ВІН ПІД ВЕЧІР.
Край стежки глину рясою мете.
Кволенький піп, хода уже стареча.
Не дуже й говорющий. А проте.

Мені без нього моторошна стежка.
Кажу: — Де був, що вчора не було?
— Учора син прийшов з-під Берестечка.
А з ним півсотні війська прибуло.

Півсотні війська! Війська… Боже правий!
То є ще військо? Господи, нап'юсь.
— Півгетьмана вони ще не обрали? —
кажу йому і гірко сам сміюсь.

І ВСЕ-ТАКИ Я ЖДУ ВІД НИХ ГІНЦІВ.
З-під ніг камінчик цоркає в проваллі.

Тополя з торбою горобців

постояла на обрії та й пішла далі.

Так, я програв. Я не потрібен їм.
Я їм приніс поразку непрощенну.
Руїна сам. Живу серед руїн.
А товариство — відьма і священик.

Вже навіть звик. Люльками подиміть.
Із відьмою посидіть при вечері.
Так і живу. А може, я ведмідь.
Мені тут, може, краще у печері.

Он лицар спить. І світло тут скупе.
Мене самого тиша приколихує.
А то здалося раптом: він хропе.
Аж підхопився. Ні. Лежить, не дихає.

А МІСЯЦЬ СВІТИТЬ НА УСІ ДОВКОЛИ.
у дуплах срібних лип гніздяться дикі бджоли.

Ті липи ще цвітуть, такі вже запахущі,
аж наче весь тим пахощем облип.
Старезні липи, тут їх цілі пущі.
Ніде не бачив стільки зразу лип.

Зброяр ходив, знайшов медові дупла.
Підстрелив джура в полі сайгака.
То їм, то сплю. Душа моя задубла.
Хіба це доля? Доля не така.

ПРОЇХАВ ДЖУРА НА КОНІ УЧВАЛ.
Вони давно вже ходять не в попрузі.

То він таємно коней напував,
тепер пускає попасом у лузі.

Ніхто не йде. Ніхто сюди не мчить.
Ані гіллячка не струсне росою.
Як тихо все! Нізвідки нічичирк.
Ні скрикне птах. Ні дзенькне смерть косою.

ХОДИВ ДО ЛІСУ. Я Ж ТЕПЕР НЕ ГЕТЬМАН.
Вже маю час посидіть на пеньку.
По схилах дерся, мало там не гепнув.
Гриби збирав. Суницю їв п'янку.
І ще піду. Поразка так поразка.
Грибок несу, як свічечку на Страсть.
І яблунька, така вже доброкваска,
мені у спеку яблучко подасть.

ВНОЧІ БУВ ШУМ. НАПАВ ХТОСЬ НА ФОРТЕЦЮ.
Чи, може, вартовим спросоння приверзлось.
А я вже був зрадів. Уже хотів стріляти.
Вже вискочив на мур. То, певно, був їжак.
Бо щось таки пішло, прошаруділо в хащі.
Нікого не зловлю, хоч би хоч і погнавсь.
Так тоскно на душі. Ми навіть не пропащі.
Ми просто вже ніхто. І всім вже не до нас.

ЗАНЕПАДАЮ. Я ВЖЕ СПЛЮ В ОДЕЖІ.
Уранці встану, сіна не струсну.
І ті там двоє на дозірній вежі
сидять вже геть похилені до сну.

ПРИГИНАЄТЬСЯ НІЧ. ПОПІД ЗОРЯМИ ХОДИТЬ —
А ЧОРНА!
Я сьогодні дозорець. Мені тут ближче до зір.

Стережу Україну. Важкі мої думи, як жорна.
В поневолених землях тримати сумно дозір.

Що я тут стережу? Цю давно розбиту фортецю?
Чорний сон зброяра, недовбитого кілька віків?
Цього юного джуру, дитину чиюсь отецьку?
Чи віщунку стару, що й сама все чує довкіл?

Що я тут стережу? Цю чаклунську тишу в діброві?
Чи в озерах туман? — його стережуть комарі.
Це урочище славне, де глини такі кольорові, —
На сплюндрованих землях, де вже не живуть гончарі.

Що я тут стережу?.. Ці давно скаламучені броди?
І чого прислухаюсь? Кого виглядаю з доріг?
Що я тут стережу, коли я не встеріг свободи?!
Коли власної жінки, коли жінки — і то не встеріг!

УДЕНЬ Я СПАВ ПІСЛЯ ТІЇ СТОРОЖІ.
Вже сплю я вдень. То можна й не вставать.
Наснились сни. Та все такі хороші.
Що я малий. І хочу воювать.
Гукаю хлопчаків. Бур'ян шаблями крешем.
Сторожу встановили на ближчому горбі.
Такі іще малі. Нікому ще не брешем.
Ні матері, ні Богу, ані самим собі.
Я змалку був такий. Розказувала мати,
що був заводіяка усяких колотнеч.
Усе грозилась різку у березі вламати.
Недаром же в колиску мені поклали меч.

ЗАПОВІДАЛОСЬ НА ВЕЛИКЕ.
ПРОЗРІННЯМ ПОВНИЛАСЬ ДУША.

Кого любив? І що накликав?
Таке зробив — як швайку з лемеша.

…НЕ ЗРІКСЯ БУЛАВИ. ВОНА САМА УПАЛА.
Та що там булави, я честі не зберіг!
Якби воно само пальнуло з самопала.
Бо сам себе я — ні. Накласти руки. Гріх.

Що скаже цей зброяр? Що скажуть люди прості?
Та й приклад же синам. І щевкнуть вороги

В тюремному льоху вночі кричали кості.
Наснилося чи що, бряжчали ланцюги…

А ДНІ МОЇ БРЕДУТЬ, ЩОСЬ ДІЄТЬСЯ ЗІ МНОЮ.
На силі занепав. Ніде мене не ждуть.

Долиною, гей, зеленою,

козаки не йдуть.

Повзе під гору стежечка зміїна.
На схил виходжу і дивлюсь, дивлюсь..
Отак живу. Молюсь до України.
Вона не чує. Але я молюсь.

МОЯ ДОБРИНЬ, ГОРБАТА ВІД ОБУХІВ!
Моя Гординь, щербата від неслав.
Моя Білобожниця, мій Богодухів,
моя Вознесенка, мій Богуслав!
Лавро моя! Мій колючий Тернопіль!
Вічний Ридомиль і вічна Ташань.
Білою Церквою в зоряний попіл
виросли храми твоїх ридань.

Дивинь моя, моя Пуща і проща.
Мій Добротворе, що в мене єдин.
Моя Дорожинка, моя Мирогоща,
мій Ніжин,
мій Любеч,
моя Мединь!

Умань моя, моя Горинь і Згубівко.
Радомко ранньої сивини.
Моя Божедарівко, Миролюбівко,
Ганно-Зачатівко, сина зачни!
В Сумах Твоїх, у Твоїм Голосієві —
На весь Хрестипіль, Хрестища, Хрести —
Сина Славутича, сина Месію,
Сина Спасителя!.. А нас прости.

НЕ ВРЯТУВАВ ТЕБЕ Я, УКРАЇНО.
І не врятую, хоч кричи на ґвалт.
Зброяр на вежі. Джура косить сіно.
Розбитий гетьман, що тепер я варт?!

ВЛОМЛЮ СОБІ З ГРАБИНИ КОСТУРЕЦЬ.
Із очерету виріжу сопілку.

Ішов полями навпростець,

переполохав перепілку.

Змія на стежці, пережду змію.
Джерельце б'є з-під каменя, я п'ю.

Тут, власне, рай. Тут птиці і зело.
Ні слова злого, ані злого чину.

В житті такого всякого було,
що аж тепер на старості спочину.

Минає день. Іще один. Минай…
Надходить вечір, птиця замовкає.
А той зброяр, мабуть, таки Мамай,

бо часом є, а часом і зникає.

ВЖЕ ПЕРША ЗІРКА
КРІЗЬ ГІЛЛЯ ПРОГЛЯНУЛА.
Вже скоро їх тут вилетять рої.
Ходи, не бійся, пані порцелянова!
Я теж тут привид. Ми тепер свої.

Ось тут посидим трохи на камінні.
Розстелим тишу, як м'який обрус.
То форкне кінь. То в місячнім промінні
зубами блисне чорний сажотрус.

ОТ Я Й ЗАПЛИВ У ЦЕЙ КАМІННИЙ ЯТЕР.
От я вже й міг би, вперше у житті,
як Марк Аврелій, римський імператор,
писать свої "Думки на самоті".

Але ж незвичка. Все універсали.
До шаблі звичен більш, як до пера.
Розумні люди все-таки писали.
А ми не дуже, нам воно не тра.

Аще хотяще…0т і вся мудрація.
Чому у нас немає ще Горація?

Умієм добре шаблею махати,
червоні ружі сіять біля хати.

Вмирати вмієм, по степах гасати.
але себе не вмієм написати.

У цій страшній великій боротьбі
не вмієм так сказати о собі,

щоб світ здригнувся і на всі віки
були преславні наші козаки —

як ті Ахілли і як ті Ґеракли.
На це у нас щось розуму забракло.

Бо поки ми тут про свободу мимрили,
то інші вже свободу й здобули.

А ми усе співаєм, як ми вимерли
або як нас в неволю продали.

І де той геній, до народу дбалий,
щоб розбудив наш умисел оспалий?!

І не нікчемним словом, що як нежить,
а як народу гідному належить!

КАЗАВ ЙОАНН: "В ПОЧАТКУ БУЛО СЛОВО".
В початку Слово, а не комарі.
Не як у нас — на Січ іде з малого,
а вже коли осліп — у кобзарі.

О ГОСПОДИ, А Я? ЧИ МАВ ПРИ СОБІ ГРОНО
найвченіших мужів, піїтів і музик?
То все у королів. В палацах. Біля тронів.
А ти козак. Ти гетьман. Ти мужик.

Бувають королі, більш вдатні до розпусти,
ніж до звитяг. І кожне слово — лож.
Зате як вийде, гляне, як розпустить
павиний хвіст придворних і вельмож!

При них все люди грамотні і терті.
У них Боплан, у них і Шевальє.
А наше слово дожило до смерті,
але для світу й досі ще не є.

Бо ми такі. Ми прості. Ми в кожусі.
Не знаєм як. Не звикли до свобод.
То треба ж якось піднімать на дусі,
а не в болото втоптувать народ!

ТА ПРИЙДЕ ЧАС, ЯК ПЕРЕД БОГОМ СВІДЧУ
ще буде Слово, більше за слова.

Але чи й справді ми німі для світу,
чи, може, трохи світ недочува?

МИ ВОЇНИ. НЕ ЛЕДАРІ. НЕ ЛЕЖНІ.
І наше діло праведне й святе.
Бо хто за що, а ми за незалежність.
Отож нам так і важко через те.

ЧИ, МОЖЕ, МИ НЕ ЛИЦАРІ БУЛИ?
Своє жіноцтво шанувать не вміли?

Пани вино їм з тухольки пили.
А ми у шапці ніженьки їм гріли.

Віки ідуть. А нам усе амінь.
Нема спокою між Дніпром і Бугом.
Вже стільки літ, вже стільки поколінь! —
усе життя — між шаблею і плугом.

Так нам судилось. Так нам довелось.
Все нас руйнують, як ахейці Трою.
У нас хлоп'я на ноги зіп'ялось —
і вже притьма хапається за зброю.

Ми — хто за кого, ми — не хто кого.
І ця війна, — не я їй був призвідця.
Мосьпанство йде гуртом на одного.
А наш один і чорта не боїться.

Аби який перед собою корч —
півсотні війська полетіло б сторч.

Хто йшов на нас, той повертався з ґулями.
У нас баби — і ті стріляють дулями.

І все одно — віками у ярмі.
Усім чужі. Для світу незначущі.
Чи що ніяк не вирвемось самі.
Чи що у нас сусіди загребущі.
Ми, вільні люди вільної землі,
тавро поразки маєм на чолі.

МОЙСЕЙ НАРОД СВІЙ ВІВ ЧЕРЕЗ ПУСТЕЛЮ.
Послав Господь їм воду за труда.

А в нас яку не вдариш кайлом скелю —
зівсюди рине кров, а не вода.

Вони хоч мали з неба яку манну.
Таки ж пустеля більша за степи.
Господь їм землю дав обітованну
і море перед ними розступив!

Я ж не Мойсей. Народ — на рані рана.
Моє чоло побила сивина.
Куди іти? Земля обітованна —
вона ж під нами, наша, ось вона!

Та ще ж яка, мій Господи, багата!
Лісами щедра, зерном золота.
Міцна зелом, скотиною рогата.
Народом добра, вірою свята.

Хто тут не жив!
А в нагороду
хто вдячен був коли цьому народу?!

ЧУЖИНЦІ СКРІЗЬ ПОСІЛИ НАШІ ГРАДИ.
Ім'я дали нам — хлопи, мужики.
На нас лежить тавро тієї зради,
якою нас вже зраджено віки.

Для них ці землі тільки ласий кусень.
Та люд сумирний десь там по хатах.
Жили-були. Об'їли нас як гусінь.
Ще й поганьбили по усіх світах.

ВСЕ НАМ ВИПОМИНАЮТЬ ВСІ НАШІ ЗЛОДІЯННЯ.
Де, що, коли і скільки — визбирують до крихт.

А скільки ми зазнали нелюдського страждання?
А скільки ті чужинці сподіяли нам кривд?!

Чи ми чинили утиск
сусідам, їхній мові?
Був мій народ співцем і сіячем.
Я все зробив би без проливу крові.
Так ви ж пройшли вогнем тут і мечем!

Ви кажете: ми темні. Ви кажете: погроми.
Але чому ж не чути з правдивих ваших пащ
про тих погромів чорні буреломи,
які вчинив Чарнецький тут і Лащ?!

Що вже віки нема од вас рятунку.
А ще зветеся лицарі, бундючні павичі.
Хан палить села хоч для пограбунку,
а Радзивілл — для світла уночі!

Так наступили цій землі на груди,
що й стогін вже не вирветься з грудей.
Князь Вишневецький вішає повсюди,
а Лащ у церкві вирізав людей.

Це ж треба мати сатанинський намір,
чаїть в собі невиліковний сказ,
щоб тяжко так знущатися над нами
та ще й у всьому звинуватить нас!

Хіба що мертвий тут би не пручався
в гадючих путах визиску й лихви.
Живуть без вінчання. Вмирають без причастя.
Дітей не хрестять. Замкнено церкви.

Вже допекли нас до живої рани.
Деруть податки з поля, двору, стріх.
Цькують людей. Здають в оренду храми.
І мову нашу мають для зловтіх.

Ну, то й дійшло до крові, до шабель.
Армаґеддон. Збувається пророче.
А вже коли зірвалося з петель,
то вже по людських долях прогуркоче.

І ТОЙ НАРОД, І ТАК ПО СВІТУ ГНАНИЙ,
сумний народ, що світу дав Христа, —
о Божа Мати, змилуйся над нами!
Дай розум в серце й правду на вуста.

Чи ми коли той біль страшний загоїмо?
Взаємна кривда — то взаємний гріх.
Бо їхні темні нас вважають ґоями,
а наші темні обзивають їх.

Чи винен той скрипаль чи балагула,
чи винен хлібороб той чи кобзар,
що серед нас є Лисенко, вовгура,
а серед них — визискувач, лихвар?!

Все винен я. Всіх мусив захистити.
І тих, і тих. І тих від тих і тих.
Мене, людину, можна не простити.
Але народи?! Ради всіх святих…

УСІ НАРОДИ, А ВІДТАК І МІЙ,
у чомусь винні, скоївши й не скоївши,
як винен той святий Варфоломій
за те Варфоломіївське побоїще.

О горе нам!.. Я вже як ті пророки,
що часом божеволіли з жалю.
Я знаю свій народ. Кляну його пороки.
Але за нього Господа молю!

А ВИ, ЩО ЗВИКЛИ РОЗЗЯВЛЯТИ ПАЩІ,
злочинства наші множити стократ, —
побійтесь Бога! Ви нічим не кращі
за мій сумний зацькований народ.

А втім, нехай. Дорога правди довга.
Усі усім втовкмачують своє.

У всеправуючого Бога

усе записано як є.

МИ ЗА СВОЇМ НЕПЕРЕБУТНІМ ГОРЕМ
все про своє говорим і говорим.

А як пильніше глянуть навкруги —
все хтось комусь на світі вороги.

Добром ніде на світі не завізно.
Закон війни, тяжка його хода.
Чи ті пани, повбирані в залізо,
чи та в шапках баранячих орда.

Ніхто ніде наживою не знехтує.
Хіба лиш хан пустошити мастак?
А королі не віддають ландскнехтам
на пограбунок села і міста?

Це їх платня. Тож хан і суне потоптом
і ділять здобич ханські вояки.
Але деінде запорвали б золотом.
А в нас яке тут золото? Жінки.

БУЛО ВСЬОГО, А БУДЕ ЩЕ ВСЬОГІШЕ.
І що не день — все гірше, й гірше, й гірше.

То мор, то мур, то голод, то війна.
То з неба грім, то в полі сарана.

То гнів царя. То ласка королева.
То знов якась чужинська кабала.
А звідусіль — то хижі кігті лева,
то дзьоб зоключений орла.

І ПОКИ МИ ЗБЕРЕМСЯ НА ПОТУГУ,
чужих корон задурені підданці, —
пани торгують.
З Бреста і по Бугу
плоти лаштують на далекий Данціг.

Чужі та прийшлі, вже тут укорінені,
та ще й своїх причаєне кубло
так вирипали двері України —
аж холодом з Європи потягло.

Немає вже медової землі.
Рознищили пани і королі.

От що в нас є — могили та й могили.
Та Чорний Шлях з невільницьким плачем.
Цьому народу світ уже немилий
від зайшлих вбивць і від своїх нікчем.

ЧИ ТОЙ КОРОЛЬ,
ЧИ ТЕ МОСКОВСЬКЕ ЦАРСТВО,
яка почвара не посяде трон, —
ну що ти скажеш, ні одне моцарство
не хоче брати на герби ворон!

Усе орли, все птиці гонорові,
або ще сокіл чи стріла і лук.
Але ж проливши стільки тої крові,
уже б їм личив двоголовий крук!

ПУСТЕЛЬНИЙ ШЛЯХ ЗГУБИВСЯ ДЕСЬ НА ОВИДІ.
Сповзає круча в глинища руді.
А спека давить як душа без сповіді.
Малює пам'ять кола по воді…

ЧИ Б'ЮТЬ ЩЕ ДЗВОНИ В ЛАВРІ НА ДЗВІНИЦІ?
Чи вже добіг до Криму той бігун?
Чи принц Конде сидить іще в темниці?
Що з моїм військом? Чи живий Богун? —
нічо не знаю. Каркає над нами.
І ліс шумить. Оце і весь мій світ —
оця фортеця й десь там за тернами
отой єдиний підзамчанський дід.

КОЛИСЬ, БУЛО, ТО ПІШИЙ, ТО КОМОННИЙ.
І німець мандрував, і київський спудей.
Тепер цей шлях безлюдний, безгомонний.
Отак колись незчуємося, де й
поділася та наша Україна.
І люди будуть, та уже не ті.
Лиш десь там туга у степах чаїна
та рушничок зотлілий на хресті…

НЕМА ШРАМКА — НАВІДУЮСЬ ДО ДІДА.
От де мені ще добре, так це тут.
І груша є, і хто ж його провіда?
І мальви — здичавіли, а цвітуть!

Цей дід гончар на гетьмана лихий.
Все лає Хмеля, що така розруха.
Із ним не побалакаєш, глухий.
Чи, може, звик, що вже ніхто не слуха.

Все крутить круг свій і гуде як джміль.
А лає так, що годі й повторити.
Ну, а що я і є той самий Хміль,

чей не потреба говорити.

ДОВОЮВАВСЯ, ХАЙ БИ ЙОМУ ГРЕЦЬ.
Призвів людей іще до 'дної пастки.

Чи ця поразка — це уже кінець?
Чи лиш початок іншої поразки?

БОЖЕ МИЛИЙ, ЯК ЗОРІ СВІТЯТЬСЯ!
Десь там Суботів, десь там Січ...
У Волині є око Світязя.
Воно також дивиться в ніч.

Вже чути з пущі липу переквітлу.
Нічного неба незглибима твердь.
Я слухаю вночі правічний голос вітру.
Щось стогне у дворі. То ходить моя смерть.

Славетно жив. Кінчаю сіромашне.
Моїх думок безсонних чорторий.

Як виє вітер, наче йому страшно
і наче сумно, наче він старий.

БОЮСЯ НОЧІ, В НІЙ НЕМАЄ ДНА.
Життя прожив — і ось мої набутки.
Душа іде сама собі одна
крізь день і ніч, і спогади, і смутки.

То десь кричать на згарищах сичі.
То виє вовк, то вітер виє в полі.
Та ще той лицар. Глянеш уночі —
а він лежить. Сахнешся мимоволі.

НЕМА ЖИТТЯ В ТАКОМУ ЖИВОТІННІ.
Між нами ходять привиди і тіні.
По схилах підкрадаються вночі

япинуваті скорчені корчі.

І СНЯТЬСЯ СНИ, ГІРКІШІ ВІД РОПИ.
Вони кричать як заткнуті чопами.
Мені приснились в полі черепи,
по самий обрій — поле з черепами.

Їх вивертають з ґрунту лемеші.
А поле заростає блекотою.
Видіння стемнілої душі,
аж губи обкипіли гіркотою…

ЧЕКАЮ ЛИХА. ЗВІДУСІЛЬ. ЩОМИТІ.
Біди чекаю. Горя. Звідусіль.
Вже зірочки на чорнім оксамиті
Чумацьким Шляхом розсипають сіль.

Чого мені? Нажився я доволі.
Як гарно пахне сіно молоде!
Та тільки часом дрібка тої солі
мені з небес у очі попаде…

А ВІДЬМА ВСЕ ЗВІДДАЛЕКИ.
Тернову хустку пов'язала.
— Не гримай на мої думки.
Я ще ж нічого не сказала.

Та й каже: — Я вже у такому віці,
що вже сиджу як пташечка на вітці.
Оце сміюсь, балакаю, клюю,
а завтра — пурх! — та вже і у раю.

То що, й нічого. І не буде відьми.
Ніхто тебе не гризтиме, та й все.
А хто ж тебе, самотнього, обійде?
А хто ж тобі поїстоньки внесе?

ЦІЄЇ НОЧІ ХТОСЬ ЛОМИВСЯ В БРАМУ.
Бродячий циган ночувать забрів.
І циганча, ні голе, ані вбране,
просило їсти. Я його пригрів.

Він, може, й злодій.
Що в нас красти зрештою?
Що, крім душі іще в нас грабувать?
Сміється циган блискає сережкою:
— Тут — каже — кіньми пахне.
Не треба підкувать?

Отак ми й живемо, на юшці та на рибці.
Купив у діда ще одне горня.

І циган з циганчам,
погравши нам на скрипці,
іще лишився. І не вкрав коня

ШРАМКО СКАЗАВ, ЩО ВИШНЕВЕЦЬКИЙ ВМЕР.
Предивно вмер, таким раптовим робом.
Щось чимсь запив з панами у четвер —
в суботу військо вже іде за гробом.

Його везуть в просмоленій труні,
у Вишневець, щоб встигнути до смерку
Прийшов кінець такому сатані.
Безславно вмер, не лицарською смертю.

На нім каптан, пантофлі і ковпак.
Вже не гусарська одіж, не крилата.
Ридає військо доблесне, — ще б пак!
Коли ще світ такого вродить ката?

По зливі й досі не протряхлий шлях.
Багнюку місять коні довгохвості.
Труна з мерцем двигтить на стругулях,
не додає поваги йогомосці.

МЕНІ ЦЯ ВІСТЬ БУЛА ЯК ГРІМ ІЗ НЕБА.
Я тихо мовив, тільки і всього:
— Хвалити Бога, я дожив занепаду
страшного ворога свого!

Не поглумлюся і не відомщу —
що у пантофлях, що такі доспіхи.
Єдиний Боже, да не допущу
в своєму серці темної зловтіхи!

На срібляну іконку помолюсь.
На кам'яному ложі постелюсь...

Глибока ніч. Віконце як більмо.
Зброяр і джура сплять вже, поморились.
І лицар спить. Ми мирно живемо.
На тому світі всі вже помирились.

НУ, ОТ УЖЕ І ВОРОГ МІЙ ПОМЕР.
Мені б радіти. Радості немає.
Якийсь я весь потовчений тепер,
Що вже аж душу холодом проймає.

Важка мені хвилина моя кожна.
Здорожився, пора б і припочить.
У Чигирин — чого? У Суботів — не можна.
Там кожна річ у хаті Геленою кричить.

Там все мені страшне. Той шлях під яворами.
Той рідний мені дім, що так його беріг.
Там кінь той заірже. Там шибениця брами.
Там зрадою осквернений поріг.

ЧИ НА ТВЕРДОМУ СПАТИ Я ОДВИК?
Чи так чогось... Лежу, дивлюся в морок...
Душив мене під ранок домовик.
Приснилося, що впав на мене сволок.

А відьма мене будить, а відьма припадає:
— Та встань, та з'їж, та випий, хоч вилай, хоч завий!
Ой Боже, що робити? Людина пропадає.
Як пив, то було краще. Хоч видно, що живий.

СПАСИБІ ВІДЬМІ, ВСІХ НАС ТУТ ДОГЛЯНУЛА.
Тепер пішла, і десь її нема.

Вночі тут ходить пані порцелянова.
Але ж вона своїх гостей прийма.

Рудий мисливець сходить з гобелена.
Тінь сажотруса з комина ковзне.
А це вночі приходила Гелена,
але крізь лід не бачила мене…

ВЕДЕ ВЖЕ ДЖУРА КОНЕЙ ДО РІКИ.
Зброяр на вежі хреститься. Світає.
Немає відьми. Тільки їжаки.
Щось довго відьма на цей раз літає.

Було, й раніше до містечка йде,
обв'яже ликом постоли страпаті.
— А де ж мітла? — питаю.
Каже: — Е!
Найзліші з нас літають на лопаті.

ЦІЙ ВІДЬМІ Я БАГАТО ЧИМ ЗАВДЯЧУЮ.
Я вже її не маю за чужу.
У Польщі палять відьм.
В нас ловлять на гарячому.
А я в повазі при собі держу.

Вона ж, властиво, відьма не рождена.
То їй на старість прилучився дар.
З доріг війни прибилася до мене.
Я їй притулок в Суботові дав.

Але на що вже відьма незлобива,
А й та чогось Гелену не злюбила,
та так уже і їздить при мені.
Все якесь зілля варить в казані.

І КОЛИ НАД ЗАМОСТЯМ
ПУСТИЛИ ВОГНЕННОГО ЗМІЯ,
і коли він вкусив головою свого хвоста,
то сказала віщунка: — Відступайте, бо світ зазиміє.
Не презможете тут. А зима упаде товста.

А під Корсунем — ні. Там вона віщувала удачу.
І під Львовом сказала:
— Ти для нього не меч, а щит.

Про Гелену не вірив. Ніколи собі не пробачу.
А вона вже мовчала. Рукою махне і мовчить.

ВНОЧІ У ПУЩІ ПУГАЧ РЕГОТАВ.
Камінний лицар в місяці зловісний.
Мені сьогодні снилося: він встав.
Сів та й сидить, з гробниці ноги звісив.

Обличчя в нього сіре, кам'яне,
а зуби — ніби хоче мене з'їсти.
Як закричить: — Твій предок вбив мене!
— Ото, — кажу, — не треба було лізти.

ВЖЕ КІЛЬКА ДНІВ ЧОГОСЬ НЕМАЄ ВІДЬМИ.
Фортеця спить, і сни її сумні.
І костокрилі кажани із пітьми
над головою шурхають мені.

Упала зірка. Пискає синиця.
П'є тишу ніч з Великого Ковша.
Вже навіть сон про волю не присниться.
така в людини знічена душа.

АЖ ОСЬ — ПРИЙШЛА. СИДИТЬ ПРИ КАЗАНІ.
Зварила щось. Сорочку полатала.
— Ти де була, у Паволочі? — Ні.
На Лису Гору на мітлі літала.

Поворушила попіл коцюбою.
Пригаслий хмиз зажеврів, задимів.
— Я третій год вже їжджу за тобою.
Мабуть, пора вертатися домів.

Це ж я в чаклунстві мав свою людину,
а й та покине. Жаль, що не кажи.
Отож у чорний день, в лиху свою годину
я їй сказав: — А ти поворожи.
Але гляди, у зіллі там не бабрай.
Щоб все було як слід, щоб не якась там тля.
Ти виклич мені дух полковника Небаби.
Правдивий був козак, не збреше й звідтіля.

ТОДІ ВОНА ВЗЯЛАСЯ ЗАМОВЛЯТИ
на шкурі цапа й чорного теляти —
з гори Осіянської
трави святоянської,
на чорне коріння, горове каміння —
приготувала своє варіння —
товчене зілля, сушню і взвари,
якісь настої й відьомські чари.

Відтак, змішавши всі оті декохти,
розпочала свої чаклунські дії:
— Во ім'я 'ця і сина, і того, хто
внушив дитя пренепорочній Діві.

Пішла по колу, як в січкарні кінь:
— Козак Небабо, об'являйсь, амінь!

І ТУТ ПІШОВ ЯКИЙСЬ У ПОЛІ ГУК.
У казані заклекотіли бульки
І дух з'явився, без обох без рук.
аж не було чим запалити люльки.

Так ось чому тебе, сердегу, вбито!
Вже не було чим битись, орле наш…
Стоїть Небаба, тьмавий, мов крізь сито.
На шиї мідний хрестик-лебердаш.

Крізь нього двічі пролетів кажан,
довкола все щось блимало й кадилось.
І Дух сказав:
— Великий муж Богдан.
Та врятувати край свій не судилось.

Ще зо два рази він задасть їм хлости.
Ще наостанку шаблею смальне.
І щоб навік позбутись Йогомости,
цареві, необачний, присягне.

Своє гетьманство славне осоромить,
зведе надовго з доброї тропи.
— А що ж Богун?
— Він шаблю переломить,
об землю брязне і майне в степи.

І буде місто зватись Переяслав.
І будуть плуга перти гречкосії.
І три зорі дивитимуться в ясла.
І Україна ждатиме Месії.

Не раз повстане, але всує, всує!
Чорнильну лжу породить каламар.
Усіх одурить, вольності скасує,
задавить все підшитий лисом цар.

Коли ж віднімуть у людей і мову,
коли в сибірах закатруплять їх,
душа Богдана в розпачі німому
нестиме неспокутуваний гріх.

— А вмре ж він як?
— Та ніби на хворобу.
— А що по вмертю?
— Ошибає страх.
Його Чарнецький виверне із гробу
і вистрелить з гармати його прах.

— Гетьманичі?
— Великою печаллю
урветься рід і згасне у рідні.
Тиміш загине в битві під Сучавою,
а Юрій десь в турецькій стороні.

— А ще скажи: ось років через двісті
якої слави гетьман заживе?
— На землю прийде гетьман слова,
Богдана п'яним назове.

Казан кипить, уже по вінця піни.
Задуха. Комір хочеться роздерти.

— А ще скажи про долю України.-
Козак сказав:
— Я ще раз хочу вмерти.

І ЗНИК НЕБАБА. І ЗАПАЛА ТЬМА.
Лиш нелинь-дуб шумить у верховітті.

І де притулок для душі? Нема.
Ані на цьому, ні на тому світі.

ЯКІ НЕПРИНЕСЕНІ,

ЯКІ ЖЕРТВИ,

ЯКОМУ БОГУ МИ ВИННІ?

Море мені снилося,
море у баговинні.
А я — убитий, лежу на дні.
І різні гади лазять по мені.

Аж раптом — грім. І підлетів до хати
ЗЕЛЕНИЙ КІНЬ — СТРАШНИЙ, ОГНЕДИХАТИЙ.
ПРОБИВ СТІНУ І ПЕРЕКИНУВ СНИ —
КРИВАВА ПІНА ВПАЛА НА ТИНИ —
В ЗЕЛЕНІЙ ГРИВІ ЗОРІ МІДЯНІ —
І ЧОРНА ЖІНКА ВЕРХИ НА КОНІ

Прокинувсь я, закліпав я тороплено.
У куцому сні з гарячки ще не остиг.
Той КІНЬ ЗЕЛЕНИЙ — це твоя помста, Гелено?

Летів, летів —
і таки він мене спостиг!

Ну, що ж, я готовий, я ляжу йому під копита.
Хай в тім'я хвицають іржаві його вухналі.
А ти з того світу будеш, Гелено, кпити —
це що за нещастя корчиться там на землі?

А чорна жінка майнула мені маною.
І вид її чорен, і одіж на ній чудна.
Ну, що ж, коли так... якщо це уже за мною...
то я ж хіба що... причаститися б тільки, та й на

мою душу і тіло... одвези, куди там годиться...
Як казав цар Давид: тісно мені звідусіль.
У раю було б добре, та душа болить, молодице.
А у пеклі присмалять, то я й призабуду цей біль.

Але ж ні, це не Смерть моя, це іще не за мною.
Ця жінка чомусь здається такою земною!
Схилилась до мене, поклала мені на скроні
такі прохолодні, такі ласкаві долоні!

Чи це якісь чари? Чи снів гарячкових сваволя?
А, здогадався, ця жінка — це моя Доля!

НЕ ПИШНА ПАНІ, НЕ ГЕЛЕНА,
не ружа, хтива і п'янка,
печальна жінка, недогленута,
примучена — але ж яка!

Тонкої п'ясті, гордого надбрів'я,
таких скорботних і шляхетних рис!

Чи це на неї в снах своїх набрів я?
Чи янгол мій до мене прихилився?

Хто їй сказав прийти у ці руїни?
Хто напоумив тут шукати нас?
Чи це душа самої України
прийшла до мене в мій останній час?

Віщунка баба все на мене глипа,
щоб я у слові мислі не одбіг.
— Та це ж вдова полковника Пилипа,
який іще під Корсунем поліг! —
шепоче відьма. Човгає старенька.
Так ось до кого їздила вона!
— Це ж Ганна. Це ж сестра Золотаренка,
із ніжинських полковників. —
Смутна
ця чорна жінка. Мовчазна і горда.
Либонь, зазнала всіх поневірянь.
Така, мабуть, була княгиня Ольга,
коли загинув князь у деревлян.

І я подумав: — Боже мій! Свята. —
На Ганну глянув якось по-новому.
Ця вірна навіть мертвому. А та
була невірна і мені живому!

НА ДРУГИЙ ДЕНЬ БУЛО МЕНІ ВЖЕ ЛІПШЕ.
Щось відьма одшептала од чола.
Ходили навіть з Ганною до лісу,
вона мене як хворого вела.

Кажу — Дожився. Гетьман. Полководець.
Яке, мабуть, видовище смішне!

Водив полки, тепер самого водять.
Вони таки укоськали мене.

А Ганна каже: — Ні, ти виринаєш.
Душа з біди як веслами гребе.
Ти видержиш, ти випливеш. А знаєш,
де вперше я побачила тебе?

У Києві, позаторік, у грудні.
Коли ти в Браму в'їхав Золоту.
Тебе стрічали юрми велелюдні.
Тобі кричали: "Слава!" за версту.

Дзвонили дзвони наче на Великдень.
Стояв над містом малиновий дзвін.
Своїм лицем, таким непосполитим,
ти вабив зір. Всі ждали перемін.

Махали, бігли. Мчалася малеча
На горах лиштви обірвав Поділ.
Така тоді стояла холоднеча!
Давно не знали вже таких подій.

О, як ти їхав, як ти їхав!
Кінь під тобою говорив.
Був білий Київ після віхол.
Народ тебе боготворив.

Кобзар складав неумирущу думу.
Бурсацький хор співав тобі хвалу.
І розхитнувши живоплоти тлуму,
летіло військо в сніжному пилу…

А пригромило ж!
Ломляться гілляки.
Цвіте жінками Боричів узвіз.
Броварники, ткачі і кожум'яки.
Цехмистри глини, рогу і коліс.

І я прийшла, вже горем тоді вбита.
Душа стояла край усіх доріг, —
чи хто не бачив де мого Пилипа?
Або хоч знає, як він хоч поліг!

Мій брат, полковник, їхав серед перших.
Над ними вітер маяв корогву.
І серед них незримий мертвий вершник
впізнав мене у натовпі, вдову.

Чи це було видіння, чи знамення, —
збагнула я, чому так дзвони б'ють.
Оце той гетьман,
під чиїм знаменом
вже навіть мертві вершники встають!

А ти й не знав, що серед того люду
стоїть одна, що молиться за всіх.
Таким тебе ніколи не забуду —
побаченим крізь сльози і крізь сніг..

І Я СКАЗАВ: — СПАСИБІ ТОБІ, ГАННО.
Я повертаюсь, наче з небуття.
Мені без тебе так було погано.
Не вчора й позавчора. Все життя.

Але прощай. Не маю я сумління
тебе тримати серед цих руїн.

Вертай додому. Це моє веління.
Лишайся тільки спогадом моїм.

— Мій гетьмане, наш батьку, наш Богдане!
Але й мені ж не краще далебі.
Та це ж для мене щастя пожадане —
у чорний день твій бути при тобі.

І я замовк. Затнувся на півслові.
Душа потроху стала одмерзать.
Задубіли слова любові,
не уміють себе сказать.

СТРІПНУЛОСЬ СЕРЦЕ ЖАДІБНО І ГОСТРО.
Любові хоче, ласки, спочуття.
Якби ж не сумнів і якби ж не острах —
що я ж від неї старший на життя!

Сміється моя відьма:
— Молодшаєш годами!
Пора уже вчиняти весільні калачі.
Бо що ж ти все зі мною?
Стара я вже, Богдане.
Не тая відьма гарна, що вдень, а що вночі.

А ЦЕ НІЧОГО — ЛОЖЕ ЗАМІСТЬ МАР?
А це не смішно — раптом оженитись?
Вже ж у душі осіла чорна згар,
гірка як згар в одстріляних рушницях.

Вже смерть поклала руку на плече.
Знов брати шлюб?.. в моєму-то годочку?..
Якогось відьма кнедлика спече.
Зброяр і джура викотили бочку.

А лицар одвернувся і опустив забрало.
Шрамко приніс ікону і нас благословляв…
Маленьке циганча під скрипку танцювало.
І лопнуту струну натягував зброяр.

ГАННУСЕНЬКО! ЖИТТЯ ВЖЕ ЗА ПЛЕЧИМА.
Ти розплітаєш поночі косу.
Хіба такими згаслими очима
дивитись треба на твою красу?

Якби ж мені така любов раніше!
Буває ніч, щасливіша, ніж ця?
Твої вустонька найніжніші,
осолода мого лиця…

А НІЧ СТОЇТЬ ЯК МІСЯЧНА ГАЛЯВИНА.
І ти лежиш у мене на плечі.
…Мабуть, розбилась пані порцелянова
Щось дуже тихо дзенькнуло вночі.

ЧОГОСЬ ХОЧЕТЬСЯ ПЛАКАТИ. І ЗАСНУТИ. НЕ ДОЛІ
Спочити хочу на грудях своєї Долі.
"Ой, де ж ти була, моя нечужая?"

Змерз я, обгубився з ніжності.
С погрій мене до себе.

…ЦЯ ЖІНКА, ЩО ПРИЙШЛА В МОЄ ЖИТТЯ,
вона цілюща в дотику і слові.
Важкі осмути пізньої любові
вона знімає дотиком з чола.

Ця жінка, що в життя моє прийшла.

…Вона думає, що я сплю, а я воскресаю.
Боюся розплющити очі, — може, це жагучий сон
самотності?

Вона ж як вечірній промінь, що впав уже
на руїну.

…О, ти прекрасний і сильний, ти вельми промовен.
Ти щит для свого народу, ти меч проти ворога.
Світ ще тебе побачить у славі твоїй і величі!

…Це все як сон, це все як божевілля.
Я вже як дим — і сивий, і гіркий.
Я Хмелем був. Тепер моє похмілля.
Навіщо я тобі тепер такий?

…Орле мій шугастий в горностаєвих крилах киреї!
Ти ще в'їдеш в Золоту Браму. Вони ще спитають, —
хто цей, прекрасний, як сонце, і грізний,
як полки під знаменами? —
Богом даний гетьман України!

…Росонько моєї спраги, латочко щастя
на моєму терновому полі, ти простиш мені,
ясочко, що я такий безпорадний?

…Спи, рідний, спи, у сні прибуває сила.

…Ось уже й літо минає, настане осінь. Жовтий лев
пройде по смарагдових лісах, загребе трупи в багряне
листя. Собаки виють по країні нашій. І всі плевели
вже посіяні в землю нашу.

… Не дивися на мене, що я чорна, горе обпалило мене.

…Ти прекрасна, моя кохана, ти прекрасна,
як мальва під вікном моєї матері.

…Коханий мій, вимоленець мій у Бога! Чого ж ти
так стогнеш уві сні? Тобі щось погане приснилось?

…Доле моя, розбуди мене! Сниться мені, що лежу я
на полі бою під Берестечком… І кружляє наді мною
орел… Двоглавий…

НІ, ГАННО, НІ! АБИ ЛИШ НЕ З МОСКВОЮ.
Хай Україну чаша ця мине.
Вже краще з турком, ляхом, із Литвою,
бо ті сплюндрують, а вона ковтне.

Це чорна прірва з хижою десницею,
смурна од крові, смут своїх і свар,
готова світ накрити, як спідницею
Матрьоха накриває самовар.

Був Київ стольний. Русь була святою.
А московити — Русь уже не та.
У них і князя звали Калитою, —
така страшна захланна калита!

Дрімучий світ. Ні слова, ні науки.
Все загребуще, нарване, хмільне.
Орел — двоглавий. Юрій — довгорукий.
Хай Україну чаша ця мине!

А ЧАС ЩЕ. ВЖЕ Й ОДЦВІЛАСЯ ЛИПА.
Ох, чи ж мені від щастя буть хмільним?
Вона вдова полковника Пилипа.
Мабуть, була щасливою за ним.

А я, чи щастя дати вже спроможний?
Прошу прощення у його вдови.
Він хоч поліг — та в битві переможній.
А я зазнав поразки — і живий.

І ЦЕ Ж ПОРАЗКА У ЖИТТІ НЕ ПЕРША!
Було всього — поломів і облог.
А я вставав, на шаблю руку сперши.
І крізь поразки йшов до перемог.

В житті було всілякої напасти.
На плечах маю п'ять десятків літ.
В такому віці можна занепасти
і можна душу мати вже як лід.

А я живий. І знову прагну бою.
І перемоги. Хай на схилку літ —
труну звелю возити за собою,
а ще піти подужаю в похід!

ШРАМКО ПРИЙШОВ СЬОГОДНІ НАВПРОШКИ,
продерши хащі голими руками.
Сказав: — По селах ходять козаки,
перебрані ченцями, жебраками, —
І кажуть всім, що воля вже близька.
Щоб готувала порох парубота.
А як надійдуть гетьманські війська —
щоб відчиняли гетьману ворота!
Щоб завдавали ворогу халеп,
і далі йшли по селах нуртувати.
Щоб готувались, щоб тікали в степ.
Пісок панам щоб сипали в гармати.
Щоб запасали зброю і харчі,
та не шуміли як торішня брага.

А хто сидіть зостане на печі,
того чекає посміх і зневага.

Такий він був похнюплений і кволий,
усе тягнув з терплячістю вола,
оцей Шрамко. А як запахло волею,
душа в йому навприсядки пішла!
Кажу: — Ну, ходять. То ще не спонука.
Поразка — це кінець. І сором від людей.-
А він мені: — Поразка — це наука.
І ти в цій Академії — спудей.

…ЩО ВІН СКАЗАВ ПРО ГЕТЬМАНСЬКІ ВІЙСЬКА?
— Які війська? — питаю у Ганнусі. —
це щоб мене підтримати на дусі?

Та хто вже піде під моє знамено?
Хіба що мертвих кликать поіменно

ВЧОРАЙШИЙ ДЕНЬ ПРИЙШОВ ШРАМКО УРАНЦІ.
І каже: — Все. Берися за перо.
Побужжя йде, Волинь і наддністрянці.
А там, диви, обізветься й Дніпро.

Куди іде?! Яким універсалом
тепер людей до себе приверну?
Кому я гетьман, коли вже і сам он
своїх провин в душі не прогорну!

Ну, а якби я навіть і подужав
того паперу написати жмут, —
то де збереться те твоє Побужжя?
Кому відомо, врешті, що я тут?

Це ж не гетьманський Чигирин, не Броди.
Та вже й свобода в нас не на хмелю.
А піде чутка, — задля нагороди
таки мене хтось видасть королю.

— Та не барися! Стелеться дорога.
Десь люди ждуть, поклич їх, підійми!
Ти маєш чар. Тобі дано від Бога.
Ти маєш дивну владу над людьми.

ЯКА ТАМ ВЛАДА?
ДЖУРА, ДВОЄ КОНИКІВ.
А Ганна каже: — Ти наш оберіг.
Мій брат, Богдане, сповістив полковників,
що ти живий і що чекаєш їх.

О жінко! Ти життя. Кажи мені надію.
Я справді сам не свій. Бо нидію, не дію!
Не влади прагну. Смерті чи спокути.
Але ж пустеля з цих дрімотних веж!
Вона мені: — Збери себе докупи,
тоді і військо, гетьмане, збереш.

УЧОРА ПИСАР МІЙ ПРИШКАНДИБАВ.
З Волині пішки, довго добирався.
Дістав чорнило, про папір подбав,
в Шрамка у церкві воску постарався.

Перо й печать із торби повиймав.
На стіл поставив срібний каламар.
І так сказав: — У добрий час почати
універсал з притисненням почати.

І СИН ШРАМКА, ПЕРЕБРАНИЙ ЧЕНЦЕМ,
прийшов, приніс чутки мені достотні.
Сказав, що він не є
від когось посланцем,
що він від себе і від тих півсотні.

Що прийдуть ще, та мусять з осторогами.
Засади скрізь. Свої не знаєш де.
Кварцяне військо йде трьома дорогами —
немов залізним неводом веде.

А наші йдуть лісами та довколами.
Крізь нетрі йдуть, крізь ночі і туман.
Об пні й каміння розбивають голови,
щоб не потрапить в руки ворогам.

В дорозі мруть, від ран, від лихоманок,
від голоду, від мертвої води.
Намайстрували хлопи вистрілянок
і теж ідуть. Подай їм вість куди!

ЩО Ж, БИТВУ Я ПРОГРАВ.
ПОВІСИТИСЬ НЕ ШТУКА.
До всіх провин ще й відчай долучить.
Як той казав, поразка — це наука.
Ніяка перемога так не вчить.

Гей, писарю, неси мою печатку!
Життя пропало. Почнемо спочатку.

НУ ОТ, І НАПИСАВ УНІВЕРСАЛИ.
А хто їх прочитає і коли?
Якби їх птиці крилами писали
або громи у небі прогули!

Чи хто промчав гривастим румаком
та їх розніс. Але ж ми тут самотні.

— Самотні? Ми?! — сміється піп Шрамко.-
А мій же син? А ті його півсотні?

А Й СПРАВДІ. МАЄМО ГІНЦІВ.
Та ще яких, та ще й півсотні навіть!
Такі вже не шукають манівців.
Пройшли крізь пекло, то дорогу знають.

Нема нам щастя — мусить бути чудо.
Ще ми постанем зі своїх руїн.
Мене не можуть люди не почути —
душа в мені розгойдана як дзвін!

Скликаю вас. Над цим не владен ворог.
Почуйте слово з-під мого пера!
Простіть мені, що знову б'ю на сполох.
На Благовіст ще, люди, не пора.

А ТИ, ГАННУСЮ, ЖДИ МЕНЕ ДО ОСЕНІ.
Зібравши військо, вісточку подам.

Повінчаємося у Корсуні,
в місті слави моєї. Там
пригадаю себе, колишнього.
І весілля справим як слід.
Та й попросимо у Всевишнього
трохи щастя. І трохи літ.

НА МУРАХ ВІТЕР ХИЛИТЬ БАДИЛИНУ.
Цвіте ожина. Тихо, як в раю.

А втім, не знаю… Може, в цю хвилину
хтось десь торгує голову мою…

І ГАННА ПРИ МЕНІ. І ПОГЛЯД МИГДАЛЕВИЙ.
І дотик вуст. І тіла оксамит.

Час тягнеться, як шлейф старої королеви.

Коли б уже почути грім копит!

ЩЕ ВКРАЯВ ДЕНЬ ЧЕКАННЯ ЧОРНУ СКИБУ.
Який там грім, ні вершника нема.
Несе тополь високі смолоскипи
дорога в ніч пустельна і пряма.

ПОЛЯ, ПОЛЯ, ПОЛЯ… ДОЛИНИ І ДОЛИНИ…
Напнувся обрій наче тятива.
Із Паволочі дзвін, вечірній дзвін долине.
І знову чути як росте трава.

СТОЮ НА ВЕЖІ І ДИВЛЮСЬ НА ШЛЯХ.
Червоний щит призахідного сонця.
А що це там за гомін у полях?
Гей, джуро, глянь! Та їх там ціла сотня.
А може, й дві. — Гей, джуро, ти зіркий.
Тобі видніше із тамтої вежі.
— Це, — каже, — батьку, наші козаки.
Я, — каже, — батьку, бачу по одежі.

ПРИЙШЛО ЇХ ДВІСТА. ВДАРИЛИ ЧОЛОМ.
Розбили табір ген по оболоні.
Вже сходив сонця золотий шолом,
як знов у лузі заіржали коні.

Десь крізь ліси пробився Джеджалик.
Богун іде. Пушкар от-от прибуде.
Чи я вже бути гетьманом одвик,
що серце мало не розірве груди?!

Стою. Стрічаю воїнів. Молюсь.
На схилі, сивий, кланяюсь їм низько.
Дві сотні… Три… Не дай Бог, помилюсь.
І ще… І ще… І ще їх ціла низка!

Прийшли… Спасибі… Ось мої полки.
Уже й знамена із лісами врівень.
Оце ж мої Волинці, Пінчуки.
Мої Драчі, Немиринці і Гнівань!

Шевці. Кравці. Броварники. Ткачі.
Дейнеки. Запорожці. Завірюхи.
Тютюнники. Кушніри. Орачі.
Прудиуси. Плачинди. Одчайдухи.
Урвитель. Іскра. Добош. Курінний.
Бандура. Скрипка. Явір. Кияниця.
Сірко. Буланий. Білий. Вороний.
Зозуля. Заєць. Кущ. Перепелиця.
Ох, як вас люди називали ловко!
Некуйбіда. Майбоженко. Чумак.
Пустикота. Завернивовка.
Нетудихата. Неїжмак.
Неклепаний. Одливаний. Пекельний.
Попович. Молибога. Лихолат.
Мальований, Індутний і Субтельний.
Вернигора. Світайло. Семибрат.
Орленки, Удовенки, Бойчуки.
Синиці, Чайки!.. Хто там ще позаду?
Всі на цей час приявні козаки,
ударте в бубон і скликайте раду!

Ще надолужим місяць цей іюль.
Ще ого-го, є час до падолисту.
А кожен при собі щоб зброю мав огнисту,
п'ять хунтів пороху і скілько треба куль!
Щоб коні. Щоб вози. Щоб рептухи. Щоб сідла.
Щоб нас не взяв ніякий бусурман.
Усім вобец і кожному зосібна, —
це я вам говорю, негідний вас Богдан!

БО НЕ З ТОГО ЗАЛІЗА МЕНЕ ЛИТО
і не в тому гартовано вогні,
щоб їм вдалося на своє копито
переробити душу у мені!

Коли я вже піднявся того труду —
народ зібрати під свою оруду,
то покладу на це усе життя,
а доведу це діло до пуття!

А ШУМ В ПОЛЯХ, А ГОМІН ПО ДІБРОВИ
А пісня хоче коней розпрягать.
Як палахтять багаття вечорові!
Які великі тіні від багать!

І ми, що звикли до такої тиші,
що чутно як потріскує свіча, —
так людно стало в нас на городищі,
такі у нас знамена щонайвищі! —
що аж халяндру скаче циганча.

Шатрів нема — нічого, сплять під зорями.
Обоз відстав — приїде на волах.
Ми хлопці молоді. І поле в нас не зоране.
І сон наш стереже сторожа на валах.

А ВРАНЦІ ПОТЯГЛО І ЛАДАНОМ І ДИМОМ.
О слава ж Богу, я таки дожив! —
старенький піп Шрамко помахував кадилом,
за упокій полеглих відслужив.

Прощайте і простіть… простіть, мої хоробрі…
Хай той кадильний дим односять вам вітри.
Стоять мої війська, стоять по самий обрій,
похилені як чорні прапори…

ПРИЙШЛО ДО МЕНЕ ВІЙСЬКО РОЗПОРОШЕНЕ.
Вернулося, дав Бог мені дожить.
Звохчіли очі, і сльоза непрошена
от-от з очей, проклята, побіжить.

Хтось підійшов, до мене щось балакав.
А я мовчав, бо ще щось наверзу.
Усе було. Я тільки ще не плакав.
Стояв і в душу завертав сльозу.

ПОЛКОВНИКИ МОЇ! НЕ ШОВК, НЕ КАРМАЗИНИ
шляхетних дій і помислів зразок.
Стояв Пушкар, як сивий дуб озимий,
Стояв Богун, як лицар із казок.

Сміявся зором відчайдушне карим,
на самі очі натягнувши шлик,
весь зранений, полковник мій, татарин
всіх добрих слів достойний Джеджалик.

Так мало бути. Ждав їх недаремно.
Душа пройшла над прірвою зневір.
І Ганнин брат, Іван Золотаренко.
своїх преславних ніжинців привів.

І той Богун — чолом під корогвою —
що замість мене бувши наказним —
подав мені клейноди з булавою.
і ми при війську обнялися з ним!

Я ВПЕРШЕ НІЧ ТАК ДОБРЕ ВІДПОЧИВ.
Я чуюсь так, що зичу й молодому.
Надійним людям Ганну доручив,
щоб одвезли із почестю додому.

У Суботів не треба. Там ВОНА.
Там тінь її. Там згадка найпоганша.

То був мій дім. І то була жона.

А цю — у Чигирин, бо це уже гетьманша!

КОЗАЦЬКА ЖІНКА З ГОРДИМИ ОЧИМА —
вона мов крила в мене за плечима!

Вона для мене у ці дні —

як моє серце у мені!

І СИН ШРАМКА ПРИВІВ СВОЇ ПІВСОТНІ.
І сам Шрамко вдяг ризи щирозлотні,
налаштувався з нами у похід.

І той гончар дивився мені вслід.
Коли мене побачив з булавою,
лиш похитав, старенький, головою,
перехрестив і усміхнувся дід.

Зброяр заплакав, бо лишався, бідний.
Віщунка дбала хліб нам і питво.
По схилах циганча за мною довго бігло.
І циган говорив, що кінь у мене: — О!

ІЩЕ ДИМЛЯТЬ ПІД ПОПЕЛОМ БАГАТТЯ.
Ще сон торкає вічі мимохіть.
А вже в похід нам витрублено, браття!
І довбиш б'є у потемнілу мідь.

І вже ногою бувши в стремені,
я нахилився до своєї Долі.
Я їй сказав: — Чекай в Чигирині.
Ми переможем. Не такі ми й кволі.

Не допускай такої мислі,
що Бог покаже нам неласку.
Життя людського строки стислі.
Немає часу на поразку.

***